

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ЗАГАЛЬНОГО ПІДХОДУ ТА ПОРЯДКУ ЗБОРУ, АНАЛІЗУ ТА РОЗРАХУНКУ ЗБИТКІВ НА ПРИКЛАДІ МІЖНАРОДНИХ КЕЙСІВ ТА АНАЛІЗУ ПРОГАЛИН УКРАЇНСЬКОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Підготовлено Підгрупою «Міжнародне законодавство»

Робочої групи з розробки методик і порядку нарахування збитків, заподіяних природним ресурсам та навколишньому природному середовищу внаслідок надзвичайних ситуацій, в тому числі які виникли внаслідок збройної агресії, терористичних актів та інших злочинних дій, яка створена при Оперативному штабі Держекоінспекції за Наказом Держекоінспекції України від 12.04.2022

Київ
Травень 2022

Підготували:

БАГРІЙ Ксенія	Експертка з соціально-екологічних систем менеджменту та нефінансової звітності	ГО «Асоціація експертів зі сталого розвитку» AVgroup – консалтинг в сфері сталості
ДЕМИДЕНКО Андрій	к.ф.м.н, с.н.с, Відділення математичного моделювання навколишнього середовища	Інститут проблем математичних машин та систем НАНУ (ІПММС НАНУ)
ЖОВТЕНКО Анна	Координаторка проєктів ОБСЄ в Україні	ОБСЄ
КОВАЛЕНКО Олена	Експертка з екологічної безпеки,	
КРАВЧЕНКО Олена	Виконавча директорка, членкиня Правління ЕПЛ	ГО “Екологія. Право. Людина.”
КУЧМА Тетяна	проф.кафедри екології та менеджменту імені В.Н.Каразіна старший спеціаліст із геоінформаційних довкілля систем, старша наукова співробітниця	Міжнародна неурядова громадська організація ІМРАСТ Initiatives (Женева, Швейцарія), Інститут агроекології НААН України
ЛОГВИНЕНКО Юлія	Експертка з екологічних систем менеджменту та охорони праці	ГО «Асоціація експертів зі сталого розвитку» AVgroup – консалтинг в сфері сталості
МАСЛЮКІВСЬКА Олена	Доцентка кафедри екології НаУКМА, Голова наглядової ради ГО «Асоціація експертів зі сталого розвитку»	Національний університет “Києво-Могилянська Академія”, ГО «Асоціація експертів зі сталого розвитку»
МАЛЬМБЕРГ Марія	Експертка з охорони навколишнього середовища	
НІКОЛАЄВА Ірина	к.т.н., експертка з екологічної безпеки, провідна екологічна аудиторка, експертка проєктів ОБСЄ	Координатор проєктів ОБСЄ в Україні
СОКОЛЕНКО Аліна	Координатор Підгрупи «Міжнародне законодавство» Голова ГО, директорка AVgroup, міжнародна експертка зі сталих фінансів та ESG	ГО «Асоціація експертів зі сталого розвитку», AVgroup – консалтинг в сфері сталості
ХАЛАЇМ Олександра	Голова ГО	ГО "Український екологічний клуб "Зелена Хвиля"

ЗМІСТ

Резюме для політиків	4
1. ВСТУП	7
2. АКРОНІМИ	7
3. МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО	7
3.1. Загальні висновки огляду міжнародного законодавства	9
4. АНАЛІЗ ПРОГАЛИН В ТЕРМІНОЛОГІЇ	11
4.1. Аналіз термінології «надзвичайні ситуації» в законодавчих актах України	11
4.2. Порівняльний аналіз термінів надзвичайної ситуації та катастрофи від UNDRR	11
4.3. Оцінка законодавства щодо екологічної відповідальності в Україні, ЄС та США	11
5. ОСНОВНІ ВИЖИМКИ З КЕЙСІВ	13
5.1. Кейс: The Trail Smelter Principle	13
5.2. Кейс: Кувейт-Ірак	14
5.3. Кейс Коста-Ріка - Нікарагуа	18
6. МЕТОДИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ ВТРАТ	21
6.1. Принцип «платить забруднювач»	21
6.2. Визначення базового рівня	21
6.3. Методика оцінки в розрізі секторів з направленістю на відновлення економіки після стихійних лих.	21
6.4. Послідовність проведення оцінки	21
7. ДОДАТКОВІ МЕТОДИКИ	23
8. СУДИ ТА СПЕЦІАЛЬНІ КОМІСІЇ	24
8.1. Перелік судів, до яких можна звернутися щодо компенсації за шкоду довкіллю	24
8.2. Стандарти доказів і доказування у міжнародних судових інституціях	25
8.3. Початок розгляду справ у міжнародних судових інстанціях	25
9. РЕПАРАЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ВИПЛАТ	26
10. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	27
ДОДАТКИ	29
Додаток 1. Прогалини в термінології (Gaps)	29
Додаток 2. Список використаних джерел	49

Резюме для політиків

Відповідно до Наказу Держекоінспекції від 12.04.2022 року щодо створення робочої групи при Оперативному штабі Держекоінспекції була сформована Робоча група з незалежних українських і міжнародних експертів для участі в розробці методичних документів та порядку нарахування збитків, завданих природним ресурсам та навколишньому природному середовищу внаслідок надзвичайних ситуацій, в тому числі, які виникли внаслідок збройної агресії, терористичних актів та інших злочинних дій.

В рамках загальної робочої групи була створена робоча підгрупа (РП) задля проведення аналізу міжнародного та українського законодавства та кейсів, а також формування рекомендацій для роботи інших підгруп в рамках реалізації всього проекту.

Проаналізувавши міжнародні випадки призначення відшкодування шкоди довкіллю (Додаток 2), що мають відношення до тематики розрахунку шкоди та збитків довкіллю від військових дій, а також відповідне українське законодавство, експерти РП прийшли до таких висновків:

1. Виходячи з результатів аналізу міжнародних судових кейсів щодо призначення відшкодування шкоди довкіллю, ключовими чинниками успіху є можливість **вимірювання розміру шкоди довкіллю і доведення причинно-наслідкових зв'язків між діями агресора і заподіяною шкодою**. Ключові висновки з кейсів:

- **Безпосередньо під час збройного конфлікту міжнародні організації мають право втручатись та вимагати від сторін конфлікту не проводити бойові дії в місцях культурної спадщини та охоронних об'єктах природно-заповідного фонду.** ЮНЕСКО проводило пілотний проект у Демократичній Республіці Конго з 2000р., де використовувало Конвенцію про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини як інструмент для покращення збереження об'єктів всесвітньої спадщини в регіонах, які постраждали через збройний конфлікт. Одним із висновків цього проекту є те, що хоча уникнути пошкодження екосистеми не вдасться, під час конфлікту можна активно використовувати Конвенцію, щоб обмежити пошкодження. Втім, існують аргументи організацій із досвідом роботи з міжнародними екологічними конвенціями, що власне цю ефективно використовувати для збереження спадщини ЮНЕСКО малоімовірно.
- **Відповідальність за порушення міжнародного законодавства лежить на порушниках**, незалежно від того, чи вони перемогли, чи програли у війні. Проте, з досвіду попередніх воєн, визначення відповідальності відбувалося лише коли була переможена сторона-агресор, що після війни втратила попередню політичну силу (як у випадку війни Ірак-Кувейт). У інших випадках Рада безпеки ООН займалася відновленням миру, а не встановленням відповідальності за заподіяну шкоду. Ековідповідальність не встановлюється за замовчуванням, а війна Ірак-Кувейт це фактично єдиний випадок, де компенсували екозбитки.
- **Позови за екологічними категоріями мали найнижчий пріоритет**, їхнє вирішення в середньому займало до 8 років (кейс Ірак-Кувейт). Типи витрат і збитків, за якими були подані позови: запобігання (включно із гасінням пожеж) та зменшення шкоди довкіллю (prevention and abatement), розчистка та відновлення (cleaning and restoration, лише «обгрунтовано необхідні» заходи); моніторинг та оцінка збитків для подальших abatement and restoration, а також моніторинг для оцінки наслідків для здоров'я, виснаження та пошкодження природних ресурсів.
- Компенсаційна комісія ООН – приклад міжнародного органу, який забезпечив компенсацію збитків, в тому числі і за шкоду довкіллю, країнам, які постраждали від вторгнення Іраку до Кувейту та його окупації. Мала частка призначених компенсацій відносно сум, які запитували позивачі, **свідчить або про перебільшення попередніх**

обрахунків позивачами або/та складність доведення причинно-наслідкових зв'язків. Для кращого результату потрібно врахувати це і ретельно фіксувати збитки та причину їхнього настання. Для доведення збитків, дуже доречними будуть дані оцінки стану довкілля до війни або на її початковій стадії. **Для вищої результативності збору доказів бажано чим раніше знати вимоги до доказової бази, які будуть застосовані для відшкодування позовів, тому важливо, щоб подібний орган був створений (призначений) якнайшвидше, до закінчення російсько-української війни.** Наразі орган, що має повноваження проводити нарахування збитків заподіяних природним ресурсам та навколишньому природному середовищу внаслідок надзвичайних ситуацій, в тому числі які виникли внаслідок збройної агресії, терористичних актів та інших злочинних дій, відсутній.

- Компенсаційна комісія ООН аналізувала **наявність, характер та розмір збитків; причинно-наслідкові зв'язки та грошову вартість збитків.** Країни вимагали компенсації коштів, витрачених на заходи з реагування, моніторингу, оцінки, реабілітації та відновлення навколишнього середовища, а також компенсації за шкоду, завдану екосистемам. Для визначення фінансової вартості втрачених екосистемних послуг використовували вартість витрат на ліквідацію наслідків та/або відновлення пошкоджених ресурсів та аналіз еквівалентності природних середовищ Habitat equivalency analysis (HEA)).
- **Компенсаційна комісія ООН створила Компенсаційний фонд, через який були здійснені виплати репарацій.** Його наповнення здійснювалося за рахунок прибутку Іраку від продажу нафти. Після завершення своєї роботи Комісія створила Програму подальших дій (Follow-up programme), яка відстежувала цільове використання коштів від репарацій.
- **Компенсацію коштів на моніторинг та оцінку варто подавати найперше, бо ці кошти підтримують більш істотні вимоги на наступних етапах.** Лише 4.1% було рекомендовано до присудження у кейсі Ірак-Кувейт. Серед інших недоліків – Компенсаційна комісія ООН (United Nations Compensation Commission (UNCC)) мала досить короткий термін для подачі претензій, що унеможливило розгляд довгострокових збитків. Екологічні подання мали найнижчий пріоритет (порівняно з компенсаціями про втрату житла/бізнесів/здоров'я). Один з висновків – при виборі механізмів та джерел виплат репарацій **важливо враховувати ліквідність відповідальних сторін та пріоритетність запитів щодо довкілля у загальній схемі відшкодувань.** Також, з метою забезпечення моніторингу та оцінки, що буде визнаний в міжнародних інстанціях, необхідно якнайшвидше створити **незалежний міжнародний орган з залученням відповідних експертів за напрямками, до закінчення російсько-української війни.**

2. Головна увага держави повинна **зосередитися на вивченні вимог до збору доказів і розробці методик зі збору доказів, доведення причинно-наслідкових зв'язків і обрахунку розміру нанесеної шкоди довкіл्लю від воєнних дій.** Релевантність доказу, його доказова сила та вагомість є фундаментальними критеріями. У відповідності до міжнародного права фіксація збитків має мати об'єктивний та незалежний характер сторін, хто буде формувати незалежну базу. Крім того, відповідати чинному українському законодавству та бути адаптована до міжнародних прийнятих методик оцінки шкоди довкіл्लю, що визнані міжнародними судами.

3. Для підвищення вірогідності доведення причини нанесення шкоди довкіл्लю України через військові дії бажано вже зараз розпочати збір **наявної інформації щодо довоєнного стану довкілля.** В разі відсутності певних даних, їх потрібно зібрати якнайшвидше за допомогою відповідних досліджень на територіях, де це можливо зробити, та

застосувати розрахункові методики для отримання потрібних даних на тих територіях, які зараз недоступні для проведення досліджень.

4. Важливим є **використання гібридного підходу**: і використання підходу екосистемних послуг, і методик з обрахунку збитків і відшкодування грошових коштів на відновлення до довоєнного стану.

5. Наявні в Україні методики розрахунків збитків довкіллю, особливо, що стосується порядку нарахування збитків, заподіяних природним ресурсам та навколишньому природному середовищу внаслідок надзвичайних ситуацій, в тому числі які виникли внаслідок збройної агресії, терористичних актів та інших злочинних дій, потребують якісного оновлення і подальшого затвердження. В результаті традиційної орієнтації українського екологічного законодавства лише на захист довкілля та запобігання екологічної шкоди, були виявлені прогалини між українським законодавством та міжнародним, а саме:

- Відповідальність за шкоду довкіллю (environmental liability) не встановлена, а екологічна шкода (environmental damage) не визначена в національному законодавстві. Тому відповідальність іноземного агресора за шкоду довкіллю та розмір відшкодування теж не можуть бути встановлені та визначені українським законодавством. В той же час не існує жодного міжнародного кейсу, де б визнавалася відповідальність за порушення національного екологічного законодавства та призначалося відшкодування за таку шкоду. Екоінспекції жодного разу не вдалося отримати відшкодування, розраховане на відповідальності за порушення законодавства.
- Важливо розуміти, що українське законодавство не містить закріпленого поняття «репарацій», а терміни реституція та компенсація вживаються і тлумачаться здебільшого в цивільно-правовому розумінні, далекому від вимог воєнного часу. А тому, законодавче закріплення цих термінів є питанням нагальним.
- В законодавстві ЄС та США існують дві визнані методики обрахунку шкоди довкіллю - 1) кошти, необхідні для відновлення стану довкілля до довоєнного стану і 2) знецінення (impairment) екосистемних послуг. Оцінка втрат екосистемних послуг дешевша і простіша, вона використовується переважно тоді, коли наукові можливості місцевої влади обмежені. При цьому відновлення послуг не відміняє відповідальність за відновлення стану довкілля. Успішність позовів із застосуванням аргументів про втрату екосистемних послуг та використанням супутніх методик оцінки була порівняно низькою. Рекомендується використовувати в обрахунках гібридний підхід, з урахуванням вимог законодавства тих країн, на підтримку яких буде розрахунок.
- Слід змінити підхід до методик оцінки збитків. Наявні в Україні методики орієнтовані на розрахунок *відповідальності за порушення процедури і законодавства*, а оцінка впливу на довкілля (ОВД) *вважається просто процедурою*. Тому методики оцінки розміру впливу чи шкоди довкіллю не розроблялися і не замовлялися. Саме тому необхідно, перш за все, замовляти і розробляти методики, що оцінюють розмір шкоди довкіллю, а потім на цій основі оцінювати грошову вартість, необхідну для “відтворення природних ресурсів” до доаварійного чи довоєнного рівня. “Відтворення природних ресурсів” формально входить в мандат екоінспекції і міністерства, але не визначено, хто за це відповідає, і який механізм фінансування. Приклад, Програма “оздоровлення річки Дніпро” нічого не каже від якого і до якого рівня робити оздоровлення і як це оздоровлення має вимірюватись. Тому, важливо продовжувати апроксимацію Водної Рамкової і Паводкової Директиви ЄС, де вперше визначено методику розрахунку вартості для досягнення бажаного стану водних ресурсів в Планах управління річковим басейном і бажаного зменшення шкоди від затоплення в Планах управління ризиками затоплення.

1. ВСТУП

Відповідно до Наказу Держекоінспекції від 12.04.2022 року щодо створення робочої групи при Оперативному штабі Держекоінспекції була сформована Робоча група з незалежних українських і міжнародних експертів для участі в розробці методичних документів та порядку нарахування збитків, завданих природним ресурсам та навколишньому природному середовищу внаслідок надзвичайних ситуацій, в тому числі які виникли внаслідок збройної агресії, терористичних актів та інших злочинних дій.

В рамках загальної робочої групи була створена робоча підгрупа (РП) задля проведення аналізу міжнародного та українського законодавства та кейсів, а також формування рекомендацій для роботи інших підгруп в рамках реалізації всього проекту.

Аналітичний огляд включає два основних напрями:

- Аналіз прогалин в термінології (gaps), які мають або можуть мати відношення до тематики розрахунку шкоди та збитків довкіллю від військових дій;
- Аналіз міжнародних джерел щодо кейсів, до яких застосовувалися механізми репарацій. Даний аналіз включає: перелік актуальних актів міжнародного законодавства, що були використані в огляді; механізми/методи грошової оцінки втрат, який використовували в кейсі та міжнародні суди/ комісії, які розглядали справу.

2. АКРОНІМИ

EPA	US Environmental Protection Agency
FEAT	Flash Environmental Assessment Tool
HEA	Habitat equivalency analysis
ICJ	International Court of Justice
GFDRR	Global Facility for Disaster Reduction and Recovery
PDNA	Post-Disaster Needs Assessment
UNCC	Компенсаційна комісія ООН
РП	Робоча підгрупа
ГК	Гаазькі Конвенції
ЖК	Женевські Конвенції
НС	Надзвичайний стан
ОВД	Оцінка впливу на довкілля
ОНПС	Охорона навколишнього природного середовища

3. МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Перелік актів міжнародного законодавства та норм права, що були використані в доступних кейсах та літературних джерелах:

1. Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням від 22 березня 1989 року. Про приєднання до Конвенції див. Закон № 803-XIV від 01.07.1999
2. Декларація про скасування вживання вибухових та запальних куль. Санкт-Петербург, 29.11.1868
3. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища. Стокгольм, 16.06.1972
4. Декларація Ріо-де-Жанейро про навколишнє середовище і розвиток. Конференцією ООН з навколишнього середовища та розвитку, Ріо-де-Жанейро, 14.06.1992
5. Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі й під водою (також відомий як Московський договір) Москва, 5.08.1963

6. Договір про Антарктику. Про приєднання до Договору див. Постанову ВР N 2609-XII (2609-12) від 17.09.92
7. Додатковий Протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року
8. Додатковий Протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року
9. Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. Гаага, 26.03.1999
10. Женевський Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів від 1925 року
11. Інструкції, розроблені Глобальним фондом зниження ризику стихійних лих та ліквідації їх наслідків (GFDRR) Світового банку. 2006.
12. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907, Гаага, 18.10.1907
13. Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення від 26.03.1975.
14. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні запобігання або мають невибіркову дію. Женева, 10.10.1980
15. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року. Ратифікована Законом N 728-XIV (728-14) від 03.06.99, ВВР, 1999, N 31, ст.254
16. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради N 6673-XI (6673-11) від 04.10.88
17. Конвенція з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер від 17.03.1992. приєднання до Конвенції див. Закон N 801-XIV (801-14) від 01.07.99, ВВР, 1999, N 34, ст.282
18. Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 року. Ратифікована Президією Верховної Ради СРСР 29.04.1980
19. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року. Ратифіковано Законом N 257/94-ВР від 29.11.94
20. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва та передачі протипіхотних мін та про їх знищення від 18.09.1997. Ратифіковано Законом N 2566-IV (2566-15) від 18.05.2005
21. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13.01.1993. Ратифіковано Законом N 187-XIV (187-14) від 16.10.1998
22. Методика оцінки збитків, збитків та потреб (ОУУП), розроблена у сімдесятих Економічною комісією ООН по країнах Латинської Америки та Карибського басейну (ECLAC);
23. Міжнародна конвенція про відповідальність і компенсацію за збиток у зв'язку з перевезенням морем небезпечних і шкідливих речовин 1996 року
24. Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду заподіяну забрудненням бункерним паливом від 23.03.2001
25. Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою. Брюссель, 29.11.1969. Приєднання до Конвенції див. Закон N 44-IV (44-15) від 04.07.2002
26. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 1966 року. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73

27. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73
28. Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань навколишнього середовища. Ратифіковано Законом N 832-XIV (832-14) від 06.07.99
29. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату 1992 року. Ратифіковано Законом N 435/96-ВР від 29.10.96, ВВР, 1996, N 50, ст.277
30. Резолюція Ради Безпеки ООН № 687 (1991) «Ситуація у відносинах між Іраком та Кувейтом» від 3.04.1991
31. Римський статут Міжнародного Кримінального Суду. Текст Римського статуту, поширеного як документ A/CONF.183/9 від 17 липня 1998 року із змінами на основі протоколів від 10 листопада 1998 року, 12 липня 1999 року, 30 листопада 1999 року, 8 травня 2000 року, 17 січня 2001 року та 16 січня 2002 року. Статут набув чинності 1 липня 2002 року
32. Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy (1960) No. 13706
33. [Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage](#). The General Conference of UNESCO adopted on 16 November 1972 the Recommendation concerning the Protection at National Level, of the Cultural and Natural Heritage. 1972
34. Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques (ENMOD) 05.10.78.
35. Convention on Civil Liability for Damage resulting from Activities Dangerous to the Environment ETS No. 150 - Lugano, 21.VI.1993
36. The Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act (CERCLA) and the Oil Pollution Act of 1990
37. UN Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 21 May 1997. Entered into force on 17 August 2014. See General Assembly resolution 51/229, annex, Official Records of the General Assembly, Fifty-first Session, Supplement No. 49 (A/51/49). 1997.
38. Hague Conventions of 1899 and 1907
39. International Convention for the Prevention of Pollution from Ships (MARPOL). Adoption: 1973 (Convention), 1978 (1978 Protocol), 1997 (Protocol - Annex VI); Entry into force: 2 October 1983 (Annexes I and II)
40. World Charter for Nature, UNGA Resolution 37/7. 1982

3.1. Загальні висновки огляду міжнародного законодавства

Аспекти Гаазьких (ГК) та Женевських конвенцій (ЖК), а також Конвенції ENMOD, часто вживаються у прикладі Кувейт-Ірак. Висвітлюються важливі терміни ГК, а саме *пропорційності, воєнної необхідності та обмеження засобів та методів* ведення воєнних дій. Разом з цим, підкреслюється відсутність механізмів забезпечення виконання зобов'язань щодо довілля та виплати компенсацій за ГК.

ЖК та ГК розглядають елементи довілля (та, відповідно, його захист) під поняттям «*property*» (власність).

Протокол 1 ЖК та Конвенції ENMOD прямо звертаються до понять захисту довілля, але їм не вистачає юридичної сили. Крім того, ці документи здебільшого не стосуються збитків, завданих «звичайними» методами ведення воєнних дій, ннатомість їх основний фокус на широкомасштабному використанні гербіцидів, масивних хімічних атаках, змінах океанських течій, тощо). Також, висвітлено певні пробіли у визначенні «*long-lasting*» (довгострокова) vs «*long-term damage*» (довготермінова) у Протоколі 1 ЖК та ENMOD, а

також нечіткість таких понять як «*hostile intent*» (ворожий намір), «*widespread effects*» (поширені наслідки).

Висновок з цього – **варто оцінити повноту та вичерпність глосарію європейських та американських платформ (також, можливо, окремих комісій), в контексті яких розглядалися судові позови щодо відшкодувань збитків в сфері довкілля.** Відповідно до вибраної стратегії щодо користування європейськими або ж американськими платформами/механізмами), буде визначатися відповідна термінологія (*Wartime Environmental Damages: Financing the Cleanup* [36]).

Спеціальна резолюція Ради безпеки ООН 687 (1991), зазначає, що Ірак несе відповідальність згідно з міжнародним правом за будь-які прямі втрати, збитки, включаючи шкоду навколишньому середовищу та виснаження природних ресурсів, або шкоду іноземним урядам, громадянам і корпораціям в результаті незаконного вторгнення Іраку та окупації Кувейту.

У Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (Конвенція про всесвітню спадщину / Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (World Heritage Convention) (1972) зазначено, що «спалах або загроза збройного конфлікту» є достатньою причиною для включення об'єкта культури до Світової спадщини в Список небезпеки (Danger List). Починаючи з 2007 року, ділянка, яка знаходиться під загрозою, також може отримати користь від посиленого механізму моніторингу, якщо є ризик втратити цінність, за яку його внесли до Списку всесвітньої спадщини. Включення положення, спеціально викликаного збройним конфліктом, вказує на те, що Конвенція продовжує застосовуватися під час бойових дій. Хоча неможливо уникнути пошкодження екосистеми під час конфлікту, можна активно використовувати цю Конвенцію для інформування ворогуючих угруповань і обмежити шкоду. Важливе положення Конвенції у цьому відношенні є стаття 6.3, яка опосередковано протягом військових дій, вказує, що кожна Сторона «зобов'язується не вживати жодних умисних заходів, які можуть прямо чи опосередковано зашкодити культурній та природній спадщині» іншої Сторони (тобто об'єкти та об'єкти, визначені раніше в Конвенції).

Конвенція ООН про право несудноплавних видів використання міжнародних водотоків (UN Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses) (1997) пояснює, що водойми та пов'язані з ними об'єкти, споруди чи інші споруди підлягають охороні «принципів і правил застосовного міжнародного права у міжнародних та неміжнародних збройних конфліктах». Точне значення цього положення неоднозначне – воно може виступати за те, що Конвенція захищає міжнародні водотоки під час збройного конфлікту.

Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну діяльністю, небезпечною для навколишнього середовища (Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment) (1993) зокрема звільняє від відповідальності за шкоду, яка «завдана актом війни, бойовими діями, громадянською війною, повстанням або природним явищем, що має неминучий і непереборний характер».

Конвенція про відповідальність перед третьою стороною в галузі ядерної енергії (Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy) (1960) звільняє операторів від завданих збитків, які безпосередньо є результатом збройного конфлікту або подібної діяльності. Проте Австрія та Німеччина зробили застереження щодо цього положення, прямо декларуючи право їх утримувати.

Всесвітня хартія природи / Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 37/7 (World Charter for Nature, UNGA Resolution 37/7) (1982) визначає необхідність заборони спричинення екологічної шкоди внаслідок збройного конфлікту. Принцип 5, який є одним із загальних у документі принципів, виголошує, що «природа має бути захищеною проти деградації, спричиненої війною чи іншою ворожою діяльністю». Принцип 11 стверджує, що «діяльність,

яка може мати вплив на природу, повинна підлягати контролю та найкращі доступні технології повинні мінімізувати значні ризики для природи або інші несприятливі фактори», з підзаголовками, що охоплюють конкретні види шкоди та необхідність реабілітації в деградованих районах. Нарешті, щодо впровадження, Принцип 20 проголошує, що «[воєнну] діяльність, яка завдає шкоди природі, потрібно уникати».

Закон США про всеосяжну компенсацію та відповідальність за екологічну реакцію 1980р. (CERCLA) та Закон США про забруднення нафтою (Oil Pollution Act) 1990р. покращив і посилив здатність ЕРА запобігати катастрофічним розливом нафти та реагувати на них. Трастовий фонд, що фінансується за рахунок податку на нафту, доступний для ліквідації розливів, коли відповідальна сторона не в змозі або не бажає це робити.

4. АНАЛІЗ ПРОГАЛИН В ТЕРМІНОЛОГІЇ

4.1. Аналіз термінології «надзвичайні ситуації» в законодавчих актах України

Термін «надзвичайні ситуації» (НС) використовується у [Методиці](#) визначення розмірів шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану».

Рекомендується розглянути внесення необхідних змін до Кодексу Цивільного Захисту України та Національного Класифікатора України. Класифікатор Надзвичайних Ситуацій. ДК 2019:2010:

- Визначити термінологічний апарат у відповідності до Закон України «Про правовий режим воєнного стану»;
- Привести термін «НС» до єдиного визначення в нормативно-правових актах сфери цивільного захисту;
- Переглянути класифікацію НС в ДК 019:201, у тому числі деталізувати вид НС "Надзвичайні ситуації воєнного характеру" (код 4000), та види НС "Збройні напади, захоплення й утримання об'єктів державного значення (найважливіших і важливих державних об'єктів) або реальна загроза здійснення таких акцій" (коди 30100, 30110, 30120, 30130, 30140, 30150, 30160, 30170).

Детальний аналіз наведено в [Додатку 1](#).

4.2. Порівняльний аналіз термінів надзвичайної ситуації та катастрофи від UNDRR

Порівняльний аналіз вживання термінів надзвичайної ситуації та катастрофи, викладених Управлінням ООН зі зменшення ризику стихійних лих (UNDRR) показав, що більшість термінів у цьому глосарії в Україні належать до галузі цивільного захисту, зокрема, до Кодексу цивільного захисту України № 5403-VI від 2 жовтня 2012 року (зі змінами від 19 лютого 2021 року) [3]. Однак багато термінів, які застосовуються на міжнародному рівні, ще не мають визначення в українській мові та використовуються в національному законодавстві як приблизні або з тлумаченням. Детальний аналіз наведено в [Додатку 1](#).

4.3. Оцінка законодавства щодо екологічної відповідальності в Україні, ЄС та США

4.3.1. Закон України про Охорону навколишнього природного середовища (ОНПС) передбачає відповідальність лише за порушення українського законодавства про охорону навколишнього природного середовища, а нормативний вплив не вважається шкідливим. Проте міжнародний досвід каже, що будь які претензії на відшкодування за порушення українського законодавства не будуть прийняті міжнародними судами.

Рекомендація 1: **використовувати лише міжнародно прийняті методики оцінки шкоди довкіллю**. Наприклад, викладену в Директиві ЄС «Про екологічну відповідальність за

попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди» (Environmental Liability Directive) методику доказової оцінки величини коштів, необхідних на відновлення стану природних ресурсів та/або рівня екосистемних послуг до довоєнного рівня [4].

4.3.2. Закон України про ОНПС орієнтований на зменшення екологічних ризиків лише за рахунок запобігання шкоди довкіллю, але не на зменшення впливу на довкілля. У той же час Закон про ОВД визначає ОВД лише як процедуру, яка не направлена на зменшення впливу. Тому в Україні затребувані лише методики розрахунку відповідальності за порушення процедури і законодавства, а методики оцінки величини впливу чи шкоди довкіллю не є затребуваними.

Рекомендація 2: розробляти методики, що оцінюють кошти на “відтворення природних ресурсів” до доаварійного чи довоєнного рівня.

4.3.3. “Відтворення природних ресурсів” входить в мандат Екоінспекції і Міндовкілля, але не визначено хто за це відповідає, хто і за які кошти має це робити, а тому в державних програмах часто відсутні показники вимірювання відтворення, а Рахункова палата України заявляє про неможливість оцінити ефективність виконання програм, як у випадку Програми оздоровлення Дніпра. А тому, кошти на оздоровлення або відтворення будуть виділені міжнародними судами, у випадку, якщо буде чітко представлений рівень, до якого буде здійснено відтворення або відновлення. Розчинити в загальному державному бюджеті такі кошти теж не дадуть.

Рекомендація 3: впровадити методику розрахунку коштів на досягнення бажаного стану довкілля, що можна зробити шляхом продовження апроксимації Водної Рамкової і Паводкової Директиви ЄС, де вперше визначена така методика для водних ресурсів в Планах управління річковим басейном і бажаного зменшення шкоди від затоплення в Планах управління ризиками затоплення. Не вся європейська методика була втілена в українське законодавство, але якщо ця Рекомендація 3 буде прийнята, то з її урахуванням можуть бути розроблені підходи до того, як цю методику застосувати для розрахунку шкоди довкіллю від воєнної діяльності.

4.3.4. Не слід протиставляти розрахунок компенсації за втрати екосистемних послуг та розрахунок коштів на відновлення довкілля. Оцінка втрат екосистемних послуг дешевша і простіша, проте це не відміняє необхідності розрахунку коштів на відновлення довкілля. Про це, зокрема говорить Посібник з проведення оцінки шкоди природним ресурсам: роль економіки США [29].: «оцінка втрат екосистемних послуг не відміняє і не заміняє оцінки втрат ресурсу і коштів на його відновлення».

Рекомендація 4: використовувати в обрахунках гібридний підхід, з урахуванням вимог законодавства тих країн, на підтримку яких буде розрахунок. Так, оскільки Україна збирається орієнтуватися на підтримку США в претензіях до РФ, на ці особливості американського законодавства і керівництва щодо його застосуванню треба зважати.

5. ОСНОВНІ ВИЖИМКИ З КЕЙСІВ

5.1. Кейс: The Trail Smelter Principle

Джепело: Protecting the environment during armed conflict. An inventory and analyses of international law. UNEP. 2009 [26]

У 1941 році арбітражна група вирішила суперечку США та Канади щодо транскордонного повітряного забруднення. Канадський залізо-цинковий завод у місті Трейл, розташований всього за кілька миль на північ від кордону між двома країнами, забруднював повітря, що завдало шкоди посівам фермерів за вітром від ливарного заводу в американському штаті Вашингтон. Арбітри визначили, що Канада має запобігти шкідливому впливу в транскордонному повітряному середовищі від викидів від ливарного заводу Трейл і нести відповідальність за будь-які збитки, якщо такі викиди виникатимуть в майбутньому.

Рішення Trail Smelter Case було засновано на **фундаментальному праві власності** – *sic utere tuo ut alienum non laedas* – потрібно користуватися своєю власністю так, щоб не завдавати шкоди для іншого.

Законодавство на яке посилаються в кейсі:

1. Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (Конвенція про всесвітню спадщину) (1972). У Конвенції зазначено, що «спалах або загроза збройного конфлікту» є достатньою причиною для включення об'єкта культури до Світової спадщини в Список небезпеки (Danger List). Починаючи з 2007 року, ділянка, яка знаходиться під загрозою, також може отримати користь від посиленого механізму моніторингу, якщо є ризик втратити цінність, за яку його внесли до Списку всесвітньої спадщини. Включення положення, спеціально викликаного збройним конфліктом, вказує на це що Конвенція продовжує застосовуватися під час бойових дій. Хоча неможливо уникнути пошкодження екосистеми під час конфлікту, можна активно використовувати Конвенцію для інформування ворогуючих угруповань і обмежити шкоду. Важливе положення Конвенції у цьому відношенні є стаття 6.3, яка опосередковано протягом військових дій, вказує, що кожна Сторона «зобов'язується не вживати жодних умисних заходів, які можуть прямо чи опосередковано зашкодити культурній та природній спадщині» іншої Сторони (тобто об'єкти та об'єкти, визначені раніше в Конвенції).

2. Конвенція про право несудноплавних видів використання міжнародних водотоків (1997). Водосми та пов'язані з ними об'єкти, споруди чи інші споруди підлягають охороні «принципів і правил застосовного міжнародного права у міжнародних та неміжнародних збройних конфліктах». Точне значення цього положення неоднозначне – воно може виступати за те, що Конвенція захищає міжнародні водотоки під час збройного конфлікту.

3. Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну в результаті діяльності, небезпечної для навколишнього середовища (1993). Конвенція, зокрема звільняє від відповідальності за шкоду, яка «завдана актом війни, бойовими діями, громадянською війною, повстанням або природним явищем, що має неминучий і непереборний характер».

4. Конвенція про відповідальність перед третіми особами у сфері ядерної енергетики (1960). Конвенція звільняє операторів від завданих збитків, що безпосередньо є результатом збройного конфлікту або подібної діяльності. Проте Австрія та Німеччина зробили застереження щодо цього положення, прямо декларуючи право їх утримувати.

5. Всесвітня хартія природи, Резолюція ООН 37/7 (1982). У резолюції безпосередньо йдеться про необхідність заборони спричинення екологічної шкода внаслідок збройного конфлікту. Принцип 5, який є одним із загальних у документі принципів, мандатів, що «природа має бути захищеною проти деградації, спричиненої війною чи іншою ворожою діяльністю». Принцип 11 стверджує, що «діяльність, яка може мати вплив на природу, повинна підлягати контролю та найкращі доступні технології повинні мінімізувати значні

ризика для природи або інші несприятливі фактори», з підзаголовками, що охоплюють конкретні види шкоди та необхідність реабілітації в деградованих районах. Нарешті, щодо впровадження, Принцип 20 проголошує, що «[воєнну] діяльність, яка завдає шкоди природі потрібно уникати».

Суди:

Рішення Стокгольмської та Ріо-де-Жанейрської декларації каналу Корфу, ухвалені Міжнародним судом (Stockholm and Rio Declarations Corfu Channel decision by the International Court of Justice) у 1949 р., в якому двоє британських кораблів були пошкоджені морськими мінами під час проходження Канал Корфу. Хоча Суд вважав, що міни не були встановлені албанцями, це визнало відповідальність держави за збитки, завдані британцям, визнаючи «Зобов'язання держави не дозволяти своїй території бути використаною для дій, що суперечать правам інших держав»

Висновки:

1. Безпосередньо під час збройного конфлікту міжнародні організації мають право втручатись та вимагати від сторін конфлікту не проводити бойові дії в місцях культурної спадщини та охоронних об'єктах природно-заповідного фонду.

2. ЮНЕСКО проводило пілотний проект у Демократичній Республіці Конго з 2000р. де використовувало Конвенцію про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини як інструмент для покращення збереження об'єктів всесвітньої спадщини в регіонах, які постраждали через збройний конфлікт. Одним із висновків цього проекту є те, що хоча уникнути пошкодження екосистеми не вдасться під час конфлікту можна активно використовувати Конвенцію, щоб обмежити пошкодження.

3. З метою оцінки збитків та запобіжних заходів рекомендується почати з оцінки запобіжних заходів після проведення оцінки впливу на навколишнє середовище для діяльності, яка може мати значний негативний вплив на навколишнє середовище.

4. Суд, що розглядав справу: International Court of Justice (ICJ).

5. Рішення Ради ЮНЕП 23/1/IV (2005) рекомендує щоб організація проводила постконфліктні оцінки та сприяла вирішенню екологічних і гуманітарних проблем з допомогою ООН.

5.2. Кейс: Кувейт-Ірак

5.2.1. Джерело 1: *Wartime Environmental Damages: Financing the Cleanup* [36]

Законодавство на яке посилаються в кейсі:

1. Гаазькі конвенції 1899 та 1907
2. Женевські конвенції
3. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Конвенція ENMOD)

Репарації/механізми:

Ефективність UNCC щодо кейсу Кувейт-Ірак піддається певній критиці; повноваження/функції UNCC виведено на один рівень з Рада Безпеки ООН, проте зазначено, що комісія з компенсацій слугує скоріше адміністративною системою масових позовів, а не судовим органом. Натомість, **спеціальний альтернативний фонд** для екологічної шкоди може бути більш гнучким/оперативним/тощо засобом врегулювання питань з відшкодування збитків, але основна проблема це стабільне/надійне **джерело фінансування** з боку країни-агресора.

Позови за категорією F(F4) (екологічні категорії) мали найнижчий пріоритет, їхнє вирішення в середньому займало до 8 років. **Типи витрат і збитків**, за якими були подані позови: запобігання (включно із гасінням пожеж) та зменшення шкоди довкілля (prevention and abatement), розчистка та відновлення (cleaning and restoration, лише «обґрунтовано

необхідні» заходи); моніторинг та оцінка збитків для подальших усунення забруднення навколишнього середовища (abatement) та відновлення (restoration), а також моніторинг для оцінки наслідків для здоров'я, виснаження та пошкодження природних ресурсів. **Наповнення компенсаційного фонду** спочатку передбачено як відсоток від продажів нафти Іраком, та план не спрацював. Потім застосовували позики від фонду оборотних коштів ООН, що формувався із заморожених доходів від нафти. Пізніше ввели схему «нафта в обмін на їжу» (oil-for-food) та встановлена межа доходів від нафти. Але ця схема ефективна лише доки Ірак залежить від гуманітарної підтримки, а «добровільних» виплат не було.

Компенсацію коштів на моніторинг та оцінку варто подавати найперше, бо ці кошти підтримають більш істотні вимоги на наступних етапах. Лише 4.1% було рекомендовано до присудження у кейсі Ірак-Кувейт. Серед інших недоліків є те, що Компенсаційна комісія ООН (UNCC) мала досить короткий термін для подачі претензій, що унеможливило розгляд довгострокових збитків. Екологічні подання мали найнижчий пріоритет порівняно з компенсаціями про втрату житла, бізнесів, здоров'я. Один з висновків – при виборі механізмів та джерел виплат репарацій **важливо враховувати ліквідність відповідальних сторін та пріоритетність запитів щодо довкілля** у загальній схемі відшкодувань. Пропозиції щодо наповнення окремого фонду: добровільні пожертви; податки; дозволи на нанесення шкоди, кожна з яких має свої переваги та недоліки.

5.2.2. Джерело 2: Джерело: State Responsibility for Environmental Damage During International Armed Conflict Post the UNCC. July 2013 [30]

Висновки:

Відповідальність за порушення міжнародного законодавства лежить на порушниках, незалежно від чого, чи вони перемогли чи програли у війні. Проте, з досвіду попередніх воєн, визначення відповідальності відбувалося лише у випадку, коли була переможена сторона-агресор, яка після війни втратила попередню політичну силу (як у випадку Іраку-Кувейту). У інших випадках Радбез займався відновленням миру, а не встановленням відповідальності за заподіяну шкоду. Ековідповідальність не встановлюється за замовчуванням, а війна Ірак-Кувейт це фактично єдиний випадок, де компенсували екозбитки.

Процес: фіксація фактів порушення міжнародного законодавства загалом та екологічного зокрема (під час воєнних дій та/або якомога швидше після закінчення війни) встановлення відповідальної сторони за наслідки воєнних дій, ad hoc трибунали та/або створення міжнародного органу для розгляду претензій/позовів щодо відповідальності за заподіяну шкоду та відшкодування збитків.

Рада Безпеки ООН (UNSC) є важливим гравцем у процесі встановлення відповідальних за наслідки війни та порушення миру та безпеки, вони мають на це повноваження. Проте з досвіду видно, що їх повноваження закінчуються там, де є **право вето або значна політична сила** у країн-агресорів. Тому важливо мати варіанти для збору **неупереджених даних та юридичного аналізу** для визначення відповідальності у збройному конфлікті. Теоретично (з огляду на їхню роль) це мають робити Генеральний секретар ООН (UNSG) (опосередковано за мандатом UNSC) та IHFFC. Генеральний секретар ООН вважається неупередженим, законним і підзвітним.

Постійна комісія для збору фактів та розслідування серйозних порушень гуманітарного прав (IHFFC) має ряд обмежень: i) починає роботу лише за згоди усіх сторін конфлікту (потрібна поправка до ст.90); ii) звіти комісії конфіденційні та надаються лише сторонам конфлікту, за винятком коли всі сторони просять про публічність. Теоретично ці звіти можуть за запитом надати також Радбез ООН для встановлення відповідальних. Але конфлікт має бути визнаний таким, що загрожує міжнародному миру та безпеці. Комісія починає роботу лише після резолюції про завершення війни.

5.2.3 Джерело 3: *Developments in the Law of Environmental Reparations. A Case Study of the UN Compensation Commission.* Cymie R. Payne [10]. Розділ книги “*Environmental Protection and Transitions from Conflict to Peace: Clarifying Norms, Principles, and Practices*” Carsten Stahn, Jens Iverson, and Jennifer S. Easterday [8]

Міжнародні суди/комісії, які розглядали справу:

Компенсаційна комісія ООН (ККООН, UNCC) – спеціально створений Радою Безпеки ООН в 1991 році міжнародний цивільний трибунал для Іраку в результаті його нападу на Кувейт та спричиненої ним війни в Перській затоці 1990-1991. В рамках UNCC була створена екологічна комісія, яка розглядала позови, пов'язані зі шкодою для довкілля та здоров'я людей. Екологічна програма Комісії це перший випадок в міжнародному праві, коли шкода довкіллю, завдана в результаті бойових дій, була визнана злочином.

Для розгляду позовів, що пов'язані з впливом на довкілля, обрали саме цивільний трибунал, щоб мати змогу отримати компенсацію за шкоду навколишньому середовищу та втрату природних ресурсів, а також оцінити негативний вплив на здоров'я людей. Кримінальний трибунал не був створений, тому що звичаєве міжнародне право на той час (1-й Додатковий протокол до Женевських конвенцій (1977), а також Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998)) визнавало лише широкомасштабну, довготривалу та серйозну шкоду для навколишнього середовища, це важко було б довести. В той же час притягнення до відповідальності країни-агресора за допомогою цивільного судочинства не потребувало незалежної правової основи в законах та звичаях війни.

Законодавство

Статут ООН, Резолюції Ради Безпеки ООН № 660 (08.02.1990), 661 (06.08.1990), 686 (02.03.1991), 687 (03.04.1991). В тексті згадуються, також, Римський статут Міжнародного кримінального суду, 1й Додатковий протокол до Женевських конвенцій (1977), Проект статей Комісії міжнародного права про відповідальність держав (Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (2001)).

Комісія виступала в ролі політичного органу, який виконував, функцію встановлення фактів: розгляд претензій, перевірку їхньої обґрунтованості, оцінку збитків, оцінку виплат та вирішення спірних претензій.

Три фактори, які уможливили накладення репарацій на Кувейт: 1) очевидне порушення Статуту ООН; 2) масштабний негативний вплив на довкілля регіону; 3) фінансова спроможність Іраку відшкодувати збитки.

Механізм стягнення репарацій

Рада Безпеки ООН в п.16 Резолюції № 687 визнала, що збитки від шкоди для довкілля та виснаження ресурсів в результаті вторгнення Іраку та окупації Кувейту є такою, що підлягає компенсації. Країни подавали позови, пов'язані із екологічними збитками. Екологічні позови розглядалися як громадські позови, де уряд виступав у ролі довірчого управителя.

Для кожної категорії позовів був створений свій стандарт доказів. Позови, пов'язані із шкодою для довкілля, розглядала Панель F4. До уваги бралися втрати та витрати в результаті (перелік не вичерпний): (а) запобігання, зменшення та усунення шкоди для довкілля; (в) заходи, вже вжиті для очищення навколишнього середовища, або будуть вжиті в майбутньому; (с) моніторинг та оцінка збитків довкіллю; (d) моніторинг здоров'я населення та проведення медичних обстежень; (е) виснаження природних ресурсів та нанесення їм збитків. Під час розгляду позовів Комісія перевіряла надані докази та встановлювала причинно-наслідкові зв'язки, оцінювала збитки і призначала суму репарацій. Компенсації підлягали також, витрати, здійснені поза межами Іраку та Кувейту, якщо доведено, що вони є наслідком війни, розв'язаної Іраком проти Кувейту в 1990-1991 роках.

Компенсаційна комісія ООН створила Компенсаційний фонд, через який були здійснені виплати репарацій. Його наповнення здійснювалося за рахунок прибутку Іраку від продажу

нафти. Після завершення своєї роботи Комісія створила Програму подальших дій (Follow-up programme), яка відстежувала цільове використання коштів від репарацій.

Методики грошової оцінки

Компенсаційна комісія ООН аналізувала наявність, характер та розмір збитків; причинно-наслідкові зв'язки та грошову вартість збитків. Для цього фахівці вивчали матеріали від позивачів та від Іраку, наймали експертів-консультантів, відвідували об'єкти, писали запити на додаткову інформацію. Позивачі повинні були довести те, що збитки є прямим наслідком вторгнення Іраку до Кувейту та окупації Кувейту. Країни вимагали компенсації коштів, витрачених на заходи з реагування, моніторингу, оцінки, реабілітації та відновлення навколишнього середовища, а також компенсації за шкоду, завдану екосистемам. Для визначення фінансової вартості втрачених екосистемних послуг використовували вартість витрат на ліквідацію наслідків та/або відновлення пошкоджених ресурсів та аналіз еквівалентності природних середовищ Habitat equivalency analysis (HEA)).

В 1991 році ЮНЕП організувала широкомасштабну оцінку стану довкілля в регіоні, що постраждав від війни, але розгляд позовів, пов'язаних зі шкодою для довкілля, розпочався лише через 10 років після початку роботи Комісії, тому на той час дані цього дослідження вже застаріли.

Незважаючи на відсутність достатньої інформації про стан довкілля до початку війни, Комісія вирішила не відкидати такі позови, використовувати всю наявну інформацію для встановлення факту збитків та суми компенсації.

Всього було подано 168 екологічних позовів, сума запитів була 85 млрд. дол. США. Відшкодування призначили на суму 5,26 млрд. дол. США (109 позовів, 6,19% від суми запиту).

Причини відхилення позовів

Кожний позов оскаржувався Іраком, тому було важливо довести причинно-наслідкові зв'язки. Позивачі повинні були надати достатню кількість доказів: задокументованих фактів збитків, тривалість та їх об'єм, обґрунтувати грошову вартість збитків, а також довести, що вони є прямим наслідком вторгнення Іраку до Кувейту та окупації Кувейту. Через недостатню доказову базу багато позовів були відхилені.

Причинами відмов у призначенні компенсацій часто було недоведення прямого зв'язку між вторгненням та шкодою довкіллю. Наприклад, не отримав відшкодування позов щодо компенсації наслідків для довкілля від спонтанних вибухів складів боєприпасів на території Кувейту через те, що причиною вибухів могло бути неналежне їх зберігання. Доказів належного зберігання не було надано. Ще один приклад відмови у компенсації стосується позову Ірану щодо збитків, завданих біженцями його лісам. Але позивач не надав доказів, що ці збитки були завдані саме тими біженцями, які тікали в результаті вторгнення Іраку до Кувейту. Також не компенсували шкоду завдану акваторії Ірану через те, що країна не змогла надати докази, що забруднення спричинене саме військовими діями Іраку 1990-1991 рр., а не через попередні аварії та розливи. Позов Саудівської Аравії щодо забруднення акваторії нафтою містив щоденні звіти про розливи нафти, дані, опубліковані в рецензованих наукових публікаціях та дослідження стану берегової лінії, здійснене країною-позивачем. Додатково Комісія замовила польові дослідження незалежних експертів. Причинно-наслідкові зв'язки в цьому випадку були доведені, але навіть за цих умов лише додаткові витрати на ліквідацію забруднення були компенсовані.

Висновок

Компенсаційна комісія ООН – приклад міжнародного органу, який забезпечив компенсацію збитків, в тому числі і за шкоду довкіллю, країнам, які постраждали від вторгнення Іраку до Кувейту та його окупації. Мала частка призначених компенсацій відносно сум, які запитували позивачі, говорить про перебільшення попередніх обрахунків позивачами або/та складність доведення причинно-наслідкових зв'язків. Для кращого результату потрібно врахувати це і ретельно фіксувати збитки та причину їхнього настання. Для доведення збитків,

дуже доречними будуть дані оцінки стану довкілля до війни або на її початковій стадії. Для вищої результативності збору доказів важливо завчасно знати вимоги до доказової бази, які будуть застосовані для відшкодування позовів, тому необхідно, щоб подібний орган був створений якнайшвидше, до закінчення російсько-української війни.

5.3. Кейс Коста-Ріка - Нікарагуа

Джерело: International court of justice. Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) [19]

18 листопада 2010 року Республіка Коста-Ріка подала заяву про порушення справи проти Республіки Нікарагуа щодо «вторгнення, окупації та використання армією Нікарагуа території Коста-Ріки, а також [імовірного] порушення зобов'язань Нікарагуа щодо Коста-Ріки», а саме порушення принципу територіальної цілісності та заборони погрози силою або її застосування. У своїй заяві Коста-Ріка стверджувала, що Нікарагуа у двох окремих інцидентах окупувала територію Коста-Ріки у зв'язку з будівництвом каналу від річки Сан-Хуан до Лагуна-лос-Портільос (також відомий як «Лагуна Харбор-Хед») і виконувала певні супутні роботи з днопоглиблення на річці Сан-Хуан. За словами представників Коста-Ріки, днопоглиблення та будівництво цього каналу серйозно вплинули на потік води до річки Колорадо в Коста-Ріці та завдали додаткової шкоди території Коста-Ріки, включаючи водноболотні угіддя та національні заповідні зони дикої природи, розташовані в регіоні [2].

Цю справу внесено до загального списку рішень Суду під назвою «Деякі заходи, що здійснюються Нікарагуа у прикордонній зоні (Коста-Ріка проти Нікарагуа)» (далі - «Справа Коста-Ріка проти Нікарагуа»). МС ООН спочатку розглянув питання про те, яка з держав володіє суверенітетом над цією спірною територією. Для цього Суд розглянув, зокрема, положення Договору про кордони від 1858 р. МС ООН прийшов до висновку, що суверенітет над оспорюваною територією у цій справі належить Коста-Ріці, діяльність, проведена Нікарагуа на оспорюваній території з 2010 року, є порушенням територіального суверенітету Коста-Ріки. Нікарагуа порушила територіальний суверенітет Коста-Ріки тим, що побудувала канали і забезпечила військову присутність на спірній території [2].

У зв'язку із викладеним, МС ООН вказав, що Коста-Ріка має право на отримання компенсації за матеріальну шкоду.

Позиція порушника (Нікарагуа) з питань обрахунку та виплати компенсацій на відновлення довкілля була протилежною. Втім, Міжнародний Суд не прийняв позицію Нікарагуа про «виплати на відновлення» для використання в оцінці екологічних збитків.

На відміну від широкого визнання Консультативним висновком Міжамериканського суду з прав людини постійних індивідуальних зобов'язань держав щодо запобігання транскордонній шкоді, яка може виникнути в результаті інфраструктурних проектів у Великому Карибському басейні, рішення Міжнародного суду ООН значно зменшило розмір компенсації відносно початкових вимог Коста-Ріки, розмежувавши компенсаційні обов'язки Нікарагуа як частину екологічних репарацій, і власні обов'язки Коста-Ріки щодо пом'якшення екологічних наслідків за наявності передбачуваної екологічної шкоди.

Ці події свідчать про те, що, хоча і визнається, що всі держави поділяють відповідальність за охорону довкілля, точний розподіл екологічних репарацій, що виплачуються через компенсацію, не завжди буде лежати суворо на стороні держави, яка вчиняє екологічні правопорушення, принаймні, якщо це стосується Міжнародного суду ООН.

Використовуючи свій «екосистемний підхід», прогнозуючи збитки, коли для відновлення постраждалої території потрібен 50-річний період, Коста-Ріка вимагала близько 6,711 мільйона доларів США відшкодування збитків, а також приблизно 0,5 мільйона доларів США у вигляді відсотків.

Виходячи з теорії «**виплат на відновлення**» і посиляючись на суму 309 доларів США за гектар на рік (сума, яку Коста-Ріка сплачує землевласникам і громадам як стимули для захисту середовища проживання за національними програмами збереження довкілля) за період відновлення від 20 до 30 років Нікарагуа підрахувала, що Коста-Ріка мала права на суму не більше, ніж 188 504,00 доларів США.

Суд же керувався концепцією «**шкоди та причинно-наслідкового зв'язку**». Суд пояснив свою позицію щодо концепції шкоди та причинно-наслідкового зв'язку, враховуючи наукову невизначеність, що пов'язана з твердженнями про екологічні збитки: “34. У випадках імовірного завдання шкоди навколишньому середовищу можуть виникнути **особливі проблеми щодо завдання шкоди та причинного зв'язку. Збиток може бути викликаний кількома одночасними причинами, або стан досліджень щодо причинного зв'язку між протиправним діянням і шкодою може бути невизначеним.** Це труднощі, які необхідно вирішувати в міру їх виникнення у світлі фактів справи та доказів, представлених Суду. Зрештою, суд має вирішити, чи існує достатній причинно-наслідковий зв'язок між протиправним діянням та заподіяною шкодою».

Законодавство:

- Рамсарська Конвенція,
- Конвенція про біологічне різноманіття

Механізм стягнення репарацій

Оцінка збитків довкіллю за посиланням на підхід екосистемних послуг

Суди

Міжнародний Суд ООН

Термін справи: 10 років. 18.11.2010 Коста-Ріка порушила справу проти Нікарагуа щодо «вторгнення в межі коста-ріканської території, її окупації та використання армією Нікарагуа...». 08.03.2018 Нікарагуа перевела Коста-Ріке всю суму компенсації.
<https://www.icj-cij.org/public/files/annual-reports/2017-2018-ru.pdf>

Різниця сум компенсацій:

ПОЗОВ - 2 880 000 дол. США (округлення)

СУД - 379 000 дол. США (округлення)

Сума компенсації у Позові від Коста-Ріки:

2 823 111 дол. США відшкодування шкоди навколишньому середовищу та,

57 634 дол. США щодо заходів з відновлення, заміни ґрунту для каньйону, розкопаних Нікарагуа на території Коста-Ріки.

Нікарагуа порахувала:

35 000 дол. США екологічної шкоди.

Сума компенсацій за екологічні збитки згідно постанови Суду:

п.1) 120 000 дол. США на псування чи втрату екологічних товарів та послуг;

п.2) 2708,39 дол. США для покриття витрат на відновлення водно-болотних угідь, що знаходяться під міжнародним захистом;

п.3) 236 032,16 дол. США на покриття витрат, понесених Коста-Рікою безпосередньо внаслідок протиправної діяльності Нікарагуа на території Коста-Ріки.

20 150,04 дол. США - за період з 16.12.2015 року по 02.02.2018 року відсотки за річною ставкою в 4 % від суми компенсації, що належить Коста-Ріці згідно з пунктом 2 вище.

Загальна сума, належна згідно з пунктами 1, 2 та 3 вище, має бути виплачена до 02.04.2018 року і що, якщо вона не була виплачена до цієї дати, то відсотки за загальною сумою, що належать з Нікарагуа Коста-Ріці, збільшаться з 03.04.2018 року і становитимуть 6% на рік [2]

Висновки:

1. За результатами розгляду справи Коста-Ріка проти Нікарагуа в Міжнародному Суді ООН, сума компенсації для виплат склала приблизно 13 % від суми позову, яку було

розраховано на основі методології оцінки збитків довкілля за посиланням на підхід екосистемних послуг.

При цьому, згідно постанови Суду, відсоток суми компенсацій за прямі екологічні збитки переважає над втратами екосистемних послуг:

прямі збитки – 69 % (1. на покриття витрат, понесених Коста-Рікою безпосередньо внаслідок протиправної діяльності Нікарагуа на території Коста-Ріки, 2. для покриття витрат на відновлення водно-болотних угідь, що знаходяться під міжнародним захистом)

непрямі збитки – 31 % (на псування чи втрату екологічних товарів та послуг).

2. У справі Коста-Ріка - Нікарагуа важливо врахувати тези Суду, а саме:

- Коста-Ріка не продемонструвала, що постраждала територія через зміну її екологічного характеру втратила здатність пом'якшувати природні небезпеки або що такі послуги були порушені.

- Оскільки в Суду немає чітких доказів базового стану сукупності екологічних товарів і послуг, які існували на відповідній території до діяльності Нікарагуа, Суд відхилив 50-річний період відновлення територій. Також визнав неправильним призначати єдиний час відновлення для різних категорій товарів і послуг, визначених Коста-Рікою.

- Найбільш істотна шкода території, яка зумовлює іншу шкоду для довкілля, — це видалення дерев Нікарагуа під час розкопок каньйону. Загальна оцінка може врахувати кореляцію між видаленням дерев і шкодою, заподіяною іншим екологічним товарам і послугам (таким як інша сировина, послуги регулювання загазованості та якості повітря, а також біорізноманіття з точки зору середовища проживання та розсадника).

- «Коригований аналіз» Нікарагуа, який оцінює в 84 296 доларів США шкоду, завдану чотирьом категоріям екологічних товарів і послуг (дерева, інша сировина, регулювання загазованості та якості повітря, а також біорізноманіття), є недостатнім.

3. Таким чином, Суд, використав «коригований аналіз» Нікарагуа для врахування виявлених недоліків зберігаючи деякі елементи «виправленого аналізу». Аргументи Суду у своєму рішенні про компенсацію не описують наукові дослідження короткострокової та довгострокової оцінки екологічних збитків для складних екологічних явищ, таких як біорізноманіття, енергія, якість повітря, а також впливи зміни клімату, що також буде відчуватися на ураженій ділянці. В цілому, по кожному із аспектів оцінки завданої шкоди Суд керувався таким алгоритмом:

- Встановлення наявності шкоди;
- Встановлення причинно-наслідкового зв'язку між порушенням і шкодою;
- Дослідження достатності доказів, що підтверджують такий причинно-наслідковий зв'язок;
- Визначення приблизної вартості об'єктів, які зазнали шкоди в ході порушення, що підтверджується належними доказами.

6. МЕТОДИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ ВТРАТ

6.1. Принцип «платить забруднювач»

Джерело: Report of the CPCB In-house Committee on Methodology for Assessing Environmental Compensation and Action Plan to Utilize the Fund. 2019 [28]

Три експертні установи Індії, а саме Центр науки та довкілля (CSE), Інститут економічного зростання (IEG) та Інститут енергетичних досліджень (TERI) разом із внутрішнім комітетом Центральної ради контролю забруднення з питань екологічної компенсації обговорювали розробку формули для стягнення екологічної компенсації промисловим підприємствам за порушення вказівок контролюючих органів. Екологічна компенсація базується на «Принципі платить забруднювач». Комітет вирішив перерахувати інстанції для притягнення до відома справ, придатних до порушення, та стягнення екологічної компенсації.

6.2. Визначення базового рівня

Джерело: C. R. Payne. 2016. Legal Liability for Environmental Damage: The United Nations Compensation Commission and the 1990-1991 Gulf War, Governance, Natural Resources, and Post-Conflict Peacebuilding, ed. C. Bruch, C. Muffett, and S. S. Nichols. London: Earthscan [7, 18]

Визначення базового рівня.

Два найпоширеніших способи визначення базового стану:

1. Історичний. Визначення базового рівня як стану ресурсу безпосередньо перед подією;
2. На основі контрольних областей: визначення одного або кількох подібних місць, за винятком впливу стресового фактора.

Планування відновлення та оцінка збитків, США. Оцінка шкоди природним ресурсам США визнає два типи відновлювальних заходів: первинне відновлення та компенсаційне відновлення.

6.3. Методика оцінки в розрізі секторів з направленістю на відновлення економіки після стихійних лих.

Джерело: Оценка ущерба, убытков и потребностей Методическое руководство. 2010 Межгосударственный банк реконструкции и развития/Всемирный банк [5]

Оцінка збитків за кожним сектором проводиться у вигляді зіставлення ситуації, що існувала до стихійного лиха, із ситуацією, що склалася після стихійного лиха. Показники збитків представлені у вигляді відновлювальної вартості, яка переважала до стихійного лиха, а збитки повинні оцінюватись у поточних цінах.

Для визначення загального масштабу наслідків у матеріальному обчисленні необхідно враховувати збитки у всіх постраждалих секторах, щоб уникнути виникнення можливих прогалин або подвійного обліку під час проведення оцінки. Оцінюючи збитки необхідно враховувати всі взаємозв'язки між секторами.

6.4. Послідовність проведення оцінки

Джерело: Robert E. Unsworth and Timothy B. Petersen. A Manual for Conducting Natural Resource Damage Assessment: The Role of Economics. Industrial Economics, Incorporated Cambridge, Massachusetts [29]

6.4.1. Рекомендації щодо відновлення вартості від Суперфонду США (Superfund cost recovery guidance, DOI's final rule [43 CFR 11.141] (ee) визначає таку послідовність дій для проведення оцінки:

- Провести оцінку збитків природних ресурсів (оцінки впливу на навколишнє середовище)
- Виконати попередню оцінку економічного збитку (вартість відновлення та компенсаційна вартість)
- Правила Управління внутрішніх справ США (DOI) та Національного управління океанічних і атмосферних досліджень США (NOAA) забезпечують стандартизовані процедури оцінки економічних збитків на основі витрат на відновлення пошкоджених природних ресурсів плюс компенсовані збитки, понесені за час повного відновлення ресурсу до стану до завдання шкоди.

6.4.2. Оцінка збитків, завданих ресурсам (Resource damage assessment) включає наступні поняття та механізми:

Попередня оцінка – повідомлення відповідальної сторони та іншого довіреного особи органів, створення протоколу узгодження шкоди оцінка діяльності, збір і вибірка даних та дії реагування на надзвичайні ситуації.

Планування оцінки – відбір доступної інформації, формальний для визначення того, чи слід продовжувати оцінку збитків, вибір процедури оцінки збитків, визначення наукових і економічних методологій, які будуть застосовуватися під час оцінки, та розробка попередньої оцінки економічних збитків.

Оцінка – визначення збитку, кількісна оцінка збитків.

Післяоцінка – завершення звітів про школу та економічні збитки, облік реставрації та планування відновлення.

Оцінка очікуваних витрат на відновлення, реабілітацію, заміну та/або придбання еквівалентних ресурсів для пошкоджених природних ресурсів; та компенсаційна вартість.

Ціль цієї оцінки є потрійною: (1) забезпечити порядкову оцінку економічного збитку для використання при прийнятті адміністративних рішень та проведення мирових переговорів з відповідальною стороною; (2) дозволити довіреним особам визначити категорії пошкодження, які слід оцінити як частину повної оцінки збитків; та (3) підтвердити, що витрати проведення оцінки збитків з використанням обраних методів є обґрунтованими та виправданими.

Кроки попередньої оцінки збитків:

1. Переглянути наявні дані про завдані пошкодження і територію;
2. Визначити категорії пошкоджених природних ресурсів;
3. Визначити послуги з використання природних ресурсів, на які може вплинути конфлікт;
4. Вибрати послуги для аналізу впливу;
5. Визначити та описати доступні варіанти відновлення (включаючи ймовірну вартість таких варіантів, а також міру, в якій, і часові рамки, протягом яких, ці параметри відновлять пошкоджений ресурс і втрачену або зменшену вартість послуг);
6. Визначити методи та джерела даних для оцінки збитків з урахуванням типів даних, необхідних і доступних для завершення розрахунку збитків;
7. Оцінити кількість втрачених послуг (наприклад, втрачені дні користувача);
8. Оцінити економічні збитки шляхом присвоєння економічних цінностей втраченим послугам; і
9. Визначити основні невизначеності та обмеження для аналізу.

6.4.3. Оцінка економічних збитків за допомогою методу передачі вигод складається з чотирьох кроків:

- Крок 1: Визначення ресурсу або послуг, які потрібно оцінити;
Крок 2: Визначення потенційно релевантних існуючих досліджень;
Крок 3: Оцінка застосовності цих існуючих досліджень; і
Крок 4: Проведення оцінки на основі застосовних джерел та безпосередня компенсація.

6.4.4. Діяльність зі збору первинних даних для цілей визначення компенсаційної вартості загалом поділяються на дві категорії: (1) збір даних для кількісної оцінки величини втрачених ресурсів або послуг; і (2) збір даних для монетизації цих втрат.

Кількісна оцінка втрачених послуг може включати оцінку кількості акрів травмованих водно-болотних угідь, очікуваний час до повного відновлення цих акрів, та схема послуг, що надаються цими гектарами водно-болотних угідь до повного відновлення. Крім того, сторони можуть використовувати методи дослідження опитування, щоб визначити зміни в моделях рекреаційного використання на подію.

Приклади первинних даних, необхідних для монетизації збитків, включають значення для особи рекреаційної діяльності на об'єкті, і готовність людей платити за відновлення ресурсу до попередніх умов. У деяких випадках довірені особи можуть розробити опитування як інструмент для задоволення обох цих потреб у даних. Наприклад, опитування може запитати, як часто учасники домогосподарства відвідати певний сайт і чи готові вони заплатити за покращення сайту (наприклад, за рахунок вищої плати за доступ до сайту). У звичайних випадках дані будуть включати певні групи користувачів, тоді як в інших випадках вибірка опитування може включати представників всього населення.

7. ДОДАТКОВІ МЕТОДИКИ

Джерело: Methodology Note on the Global Rapid post-disaster Damage Estimation (GRADE) approach [27]

GRADE використовується протягом перших двох тижнів після надзвичайної ситуації/стихійного лиха. Її фокус на втратах матеріальних активів (будинки, інфраструктура) та прогнозуванні супутніх витрат на заміну втраченого. Дозволяє провести оцінку по різних секторах та в просторовому аспекті (масштаб та інтенсивність наслідків), що дає основний візуальний продукт – карту слідів події (event footprint maps). Компоненти розрахунку: параметри небезпеки + exposure бази даних + структурна вразливість + витрати на ремонт і заміну (hazard, exposure, vulnerability and loss modeling). Метод може допомогти ідентифікувати пробіли та обмеження в наявних даних; є можливість розгляду множинних сценаріїв та проведення зваженої оцінки. Дана методика не стосується теми законодавства чи методик грошової оцінки збитків. Проте (теоретично), наряду з PDNA (Post-Disaster Needs Assessment) може бути корисною для групи, що оцінює вплив на довкілля, та групи, що займається ГІС-методами.

Джерело: The environmental consequences of war: legal, economic, and scientific perspectives/Jay E. Austin & Carl E. Bruch, editors. [13]

Використання інструментів екологічного моніторингу:

- для більш масштабних впливів можуть бути корисними повітряна розвідка та дистанційне зондування;
- біологічний перепис може допомогти виміряти вплив на різні види, хоча це може бути дорогим методом; підрахунок жертв біологічного різноманіття є суміжним інструментом;
- генетичний аналіз може бути використаний для приблизного визначення впливу на генетичний матеріал видів, які, зазнають довгострокових наслідків від таких причин, як радіація

Джерело: Civil Liability for Wartime Environmental Damage: Adapting the United Nations Compensation for the Iraq War. Keith P. McManus. 2006. Boston College Environmental Affairs Law Review. [20]

Через спеціально утворені комісії: Рада Безпеки ООН із забезпечення виконання та Компенсаційна комісія Організації Об'єднаних Націй. У документі зазначається така прогалина в цих механізмах, як відсутність чітко визначених порушень та методів їхнього застосування. Для ефективного функціонування необхідна розробка механізму, який чітко визначає шкоду довкіллю під час війни та має можливість впровадження рішень – як для компенсації тим, хто постраждав від війни, так і для стримування від майбутньої непотрібної деградації навколишнього середовища.

Джерело: FEAT 2.0 Flash Environmental Assessment Tool. Compact reference for field use [16]

Методика FEAT застосовується для визначення впливу небезпечних речовин на населення і довкілля у результаті аварій / або діяльності індустриальних потенційно небезпечних об'єктів (підприємств). За допомогою FEAT виконується перехресне порівняння потенційно небезпечних виробництв (об'єктів) та речовин, що знаходяться на території (промисловому майданчику) підприємства, з метою визначення потенційного впливу на людину і довкілля, що вимірюється як відстань (км) потенційного поширення забруднення для низьких і високих концентрацій речовин (кг) через повітря, ґрунт, річки, озера.

Методика розроблена Національним інститутом громадського здоров'я і довкілля (RIVM) для Програми ООН з довкілля (ЮНЕП) і УКГП ООН і базується на Європейських Директивах щодо поводження з небезпечними речовинами (GHS Hazard Classification).

8. СУДИ ТА СПЕЦІАЛЬНІ КОМІСІЇ

8.1. Перелік судів, до яких можна звернутися щодо компенсації за шкоду довкіллю

У відповідності до опрацьованих джерел перелік судів наступний:

- International Court of Justice (ICJ).
- Міжнародний Суд
- Міжнародний кримінальний суд
- Міжнародний трибунал з морського права
- Постійний арбітражний суд
- Постійний суд міжнародного правосуддя
- Міжнародний трибунал по колишній Югославії
- Комісія з претензій Еритреї та Ефіопії
- Міжнародний трибунал Руанди
- Спеціальний трибунал Лівану
- Спеціальний суд Сьєрра-Леоне
- Міжнародний військовий трибунал, Нюрнберг (і наступні трибунали)
- Європейський суд з прав людини
- Африканська комісія з прав людини
- Міжамериканський суд з прав людини
- Національні суди (Нідерландів, Пакистану, Сінгапуру, Південної Африки, Великобританії, США)
 - Верховний суд Індії, Нью-Делі
 - Національний Зелений Трибунал

8.2. Стандарти доказів і доказування у міжнародних судових інституціях

Визначальним фактором у підготовці позовів до міжнародних судів є формування належної доказової бази. Детальний аналіз, щодо стандартів доказів та доказування наведено в Додатку 2. Наприклад, аналіз роботи Міжнародного Суду ООН показує такі важливі умови в доказовій базі:

- 1) Перевірка джерела доказів на предмет упередженості.
- 2) Розгляд процесу, за допомогою якого були зібрані докази (більшої ваги є висновок, який є рішенням міжнародного трибуналу)
- 3) Якість та характер доказів.

Прецедентна практика показує, що МС ООН визначає стандарт доказування на основі *ad hoc* і що стандарт виявляється лише в кінці процесу, коли МС ООН виносить своє рішення.

Міжнародний Кримінальний суд в свою чергу повинен переконатись, що кількість і якість наявних у нього доказів свідчення, документи і (або) речові докази є достатніми, щоб не залишалося розумних сумнівів у винуватості обвинуваченого. Релевантність доказу, його доказова сила та вагомість є фундаментальними критеріями.

Посібник з підготовки звітів щодо катувань, виданий Центром з прав людини Університету Есекса, описує формулу отримання доказу найкращої якості:

"Отриманий з перших рук + детальний + внутрішньо несуперечливий + підтверджений з декількох точок зору + доводить наявність сталих дій + новий = доказ найвищого стандарту".

8.3. Початок розгляду справ у міжнародних судових інстанціях

I. Міжнародний суд ООН (МС ООН)

МС ООН може розглядати два типи справ: юридичні спори між державами (спірні справи) і запити про надання консультативних висновків з правових питань, переданих йому органами та спеціалізованими установами Організації Об'єднаних Націй (дорадча процедура). Лише держави (члени ООН та інші держави, які стали учасниками Статуту МС ООН або визнали його юрисдикцію за певних умов) можуть бути сторонами у спірних справах.

Оскільки не існує спеціальної адвокатури МС ООН, немає жодних умов, які повинні бути виконані представниками держави, щоб користуватися правом виступати перед МС ООН, єдиним винятком є те, що вони повинні бути призначені для цього урядом.

II. Міжнародний кримінальний суд (МКС)

МКС може здійснювати правосуддя в ситуації, коли геноцид, злочини проти людства, воєнні злочини, злочин агресії було вчинено 1 липня 2002 року або після цієї дати, і:

- Злочини були вчинені громадянином держави-учасниці або на території держави-учасниці, або в державі, яка визнала юрисдикцію Суду;
- Або злочини були передані на розгляд прокурора МКС Радою Безпеки ООН резолюцією, прийнятою відповідно до глави VII Статуту ООН.

За відсутності направлення РБ ООН Прокурор МКС може розпочати розслідування за власною ініціативою або за запитом держави-учасниці. Секретар МКС на прохання Прокурора МКС може на конфіденційній основі запитати у держави, яка не є Стороною Статуту або яка стала Стороною Статуту після набрання ним чинності, чи збирається вона зробити заяву про вчинення підсудних МКС злочинів на її території.

9. РЕПАРАЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ВИПЛАТ

Джерело: Civil Liability for Wartime Environmental Damage: Adapting the United Nations Compensation for the Iraq War. Keith P. McManus. 2006. Boston College Environmental Affairs Law Review. [20]

Компенсаційна комісія Організації Об'єднаних Націй обробляє претензії та визначає належні суми виплат з фонду.

Джерело: Report of the CPCB In-house Committee on Methodology for Assessing Environmental Compensation and Action Plan to Utilize the Fund [28]

Екологічна компенсація розраховується за допомогою індексу забруднення.

Сума, отримана шляхом стягнення екологічної компенсації для галузей/організацій, які не відповідають екологічним стандартам/порушують рекомендації Центрального комітету з контролю забруднення, перераховується на окремий банківський рахунок. Зібрана сума буде використана на заходи з охорони навколишнього середовища.

Екологічна компенсація оцінюється на основі фактичної шкоди навколишньому середовищу експертною організацією/агенцією.

Сума екологічної компенсації в цьому випадку буде складати витрати на відновлення, заходи, що потребують негайних і короткострокових дій, компенсацію за втрату біорізноманіття тощо, і використовуватимуться виключно для цілей на конкретному місці, на основі детальних досліджень експертних організацій/агентств.

Джерело: The environmental consequences of war: legal, economic, and scientific perspectives/Jay E. Austin & Carl E. Bruch, editors. [13]

Посилання на:

- Міжнародні фонди компенсації забруднення нафтою (Фонди ІОРС) — це три міжурядові організації (Фонд 1971 року, Фонд 1992 року та Додатковий фонд), які надають компенсацію за шкоду від забруднення нафтою в результаті розливу стійкої нафти з танкерів.
- Компенсаційну комісію ООН (UNCC)
- Міжнародний комітет Червоного Хреста
- Конвенцію з морського права та механізми компенсації відповідно до конвенції

Джерело: Environmental Protection and Transitions from Conflict to Peace: Clarifying Norms, Principles, and Practices Carsten Stahn, Jens Iverson, and Jennifer S. Easterday [8]

В документі посилання на комісію UNCC, що надавала фінансову компенсацію та керувалась через Компенсаційний фонд. Інші засоби правового захисту, які пропонують постконфліктні комісії, включають: визначення спірних кордонів; складання декларацій про законність чи незаконність суб'єктів та діяльності; вимоги щодо надання сторонами гарантій неповторності; і відшкодування у формі реституції, компенсації та сатисфакції. Деякі з них вирішувалися іншими способами, як-от через декларацію 687 Ради Безпеки.

Джерело: Wartime Environmental Damages: Financing the Cleanup [36]

Ефективність UNCC щодо кейсу Кувейт-Ірак піддається певній критиці; повноваження/функції UNCC виведено на один рівень із UNSecCouncil; проте зазначено, що комісія з компенсацій слугує скоріше адміністративною системою масових позовів (а не судовим органом). Натомість, **спеціальний альтернативний фонд** для *environmental damage* може бути більш гнучким/оперативним/тощо засобом врегулювання питань з відшкодування збитків, але основна проблема це стабільне/надійне **джерело фінансування** з боку країни-агресора.

Позови за категорією F(F4) мали найнижчий пріоритет, їх вирішення в середньому займало до 8 років. **Типи витрат і збитків**, за якими були подані позови: запобігання

(включно із гасінням пожеж) та зменшення шкоди довкіллю (prevention and abatement), розчистка та відновлення (cleaning and restoration, лише «обґрунтовано необхідні» заходи); моніторинг та оцінка збитків для подальших abatement and restoration, а також моніторинг для оцінки наслідків для здоров'я, виснаження та пошкодження природних ресурсів. **Наповнення компенсаційного фонду** спочатку передбачено як % від продажів нафти Іраком (план не спрацював). Потім – позики від фонду оборотних коштів ООН (із заморожених доходів від нафти). Пізніше – схема 'oil-for-food' та встановлена межа доходів від нафти. Але ця схема ефективна лише доки Ірак залежить від гуманітарної підтримки, «добровільно» виплат не було.

Компенсацію коштів на моніторинг та оцінку варто подавати найперше, бо ці кошти підтримають більш істотні вимоги на наступних етапах. Лише 4.1% було рекомендовано до присудження у кейсі Ірак-Кувейт. Серед інших недоліків – UNCC мала досить короткий термін для подачі претензій, що унеможливило розгляд довгострокових збитків. Екологічні подання мали найнижчий пріоритет (порівняно з компенсаціями про втрату житла/бізнесів/здоров'я). Один з висновків - при виборі механізмів та джерел виплат репарацій **важливо враховувати ліквідність відповідальних сторін та пріоритетність запитів щодо довкілля** у загальній схемі відшкодувань. Пропозиції щодо наповнення окремого фонду (всі мають + та -): добровільні пожертви; податки; дозволи на нанесення шкоди.

10. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Безпосередньо під час збройного конфлікту міжнародні організації мають право втручатись та вимагати від сторін конфлікту не проводити бойові дії в місцях культурної спадщини та охоронних об'єктах природно-заповідного фонду.

Прикладом є ЮНЕСКО, що проводило пілотний проект у Демократичній Республіці Конго з 2000р. де використовувало Конвенцію про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини як інструмент для покращення збереження об'єктів всесвітньої спадщини в регіонах, які постраждали через збройний конфлікт. Одним із висновків цього проекту є те, що хоча уникнути пошкодження екосистеми не вдасться під час конфлікту можна активно використовувати Конвенцію, щоб обмежити пошкодження. Втім, існують аргументи організацій із досвідом роботи з міжнародними екологічними конвенціями, що власне цю ефективно використовувати для збереження спадщини ЮНЕСКО мало ймовірно.

З метою оцінки збитків та запобіжних заходів рекомендується почати з оцінки запобіжних заходів після проведення оцінки впливу на навколишнє середовище для діяльності, яка може мати значний негативний вплив на навколишнє середовище.

Рішення Ради ЮНЕП 23/1/IV (2005) рекомендує щоб організація проводила постконфліктні оцінки та сприяла вирішенню екологічних і гуманітарних проблем з допомогою ООН.

3. Пропонована модель оцінки відповідно до рекомендацій США (Manual for Conducting Natural. Prepared by: Robert E. Unsworth and Timothy B. Petersen Industrial Economics, Incorporated Cambridge, Massachusetts) це сума вартості на відновлення ресурсу та компенсаційна вартість.

4. Аналіз війни в Перській затоці та війни в Іраку вказує на механізм репарацій через UNCC.

Слабкі і сильні сторони цього механізму та рекомендації для покращення його функціонування у майбутньому для інших кейсів:

- Підвищення пріоритету екологічних претензій (категоризація на A, B, C, D, E, F);

- Постійне фінансування - фінансувати Комісію із зовнішніх джерел, на відміну від процесу отримання арештованих активів країни, яка підпадає під санкції;
- Розробка чіткого та точного визначення шкоди довкіллю;
- Вивчення існуючого міжнародного екологічного права війни
- Географічні обмеження (обмеження у визначенні компенсаційної шкоди довкіллю, особливо в області географічних обмежень)
- Терміни подання претензій
- Вивчення ефективності розміру екологічних премій (чи був розмір компенсації шкоди довкіллю достатнім для відновлення або компенсації цієї екологічної шкоди).

5. В законодавстві ЄС та США існують дві визнані методики обрахунку шкоди довкіллю - 1) кошти, необхідні для відновлення стану довкілля до доаварійного стану і 2) знецінення (impairment) екосистемних послуг. Причому відновлення послуг не відмінює відповідальність за відновлення стану довкілля. Проте жодна з цих методик не може бути застосована в Україні доки поняття “екологічна відповідальність” не буде внесена в українське правове поле

6. Наявні в Україні методики, засновані на концепції “шкоди за порушення екологічного законодавства, а не на європейському визначенні поняття “екологічна шкода”, потребують якісного оновлення і подальшого затвердження, наразі вони є неефективні.

7. Для підвищення вірогідності доведення причини нанесення шкоди довкіллю України через військові дії бажано вже зараз розпочати збір наявної інформації щодо довоєнного стану довкілля. В разі відсутності певних даних, їх потрібно зібрати якнайшвидше за допомогою відповідних досліджень на територіях, де це можливо зробити, та застосувати розрахункові методики для отримання потрібних даних на тих територіях, які зараз недоступні для проведення досліджень.

8. Оцінка втрат екосистемних послуг дешевша і простіша. Але це не відмінює необхідності розрахунку коштів на відновлення довкілля. Ось як про це сказано в американському керівництві (A Manual for Conducting Natural Resource Damage Assessment: The Role of Economics) [29]: "На додаток до їх використання як засобу для монетизації економічних втрат, показники послуг природних ресурсів можуть використовуватися для оцінки ступеня відновлення пошкоджених природних ресурсів (тобто фактичної або очікуваної ефективності відновлювальної діяльності). Однак ці послуги не слід розглядати як окремий товар, який необхідно відновлювати незалежно від ресурсу. Зокрема, DOI не вважає, що Конгрес мав на меті дозволити довіреним установам просто відновити абстрактні послуги, що надаються ресурсом, що, ймовірно, можна було б зробити за допомогою штучного механізму. Наприклад, у мові чи законодавчій історії CERCLA (Закон про комплексну екологічну відповідь, компенсацію та відповідальність) немає нічого, що заміна джерела водопроводом не означала б «відновлення, заміну та/або придбання еквівалентних ресурсів». CERCLA вимагає, щоб збиток природним ресурсам базувався на вартості відновлення, реабілітації, заміни та/або придбання фактичного природного ресурсу..." Простими словами, оцінка втрат екосистемних послуг не відмінює і не заміняє оцінки втрат ресурсу і коштів на його відновлення. А оскільки Україна планує орієнтуватися на підтримку США в претензіях до РФ, на ці особливості американського законодавства і керівництво його застосування треба зважати.

ДОДАТКИ

Додаток 1. Прогалини в термінології (Gaps)

Прогалини в термінології, які мають або можуть мати відношення до тематики розрахунку шкоди та збитків довкіллю від воєнних дій

1. Термін «Надзвичайна ситуація»

Методика визначення розмірів шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану	Національний Класифікатор України. Класифікатор Надзвичайних Ситуацій. ДК 019:2010.	Кодекс Цивільного Захисту України
Терміни "надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій", які використовуються в методиці можуть бути оскаржені в суді за відсутністю їхнього визначення (воєнного характеру НС) у відповідному національному законодавстві – > див. Кодекс Цивільного Захисту України та Національний Класифікатор України. Класифікатор Надзвичайних Ситуацій. ДК 019:2010.	1) Термін «НС» відрізняється в двох основних нормативно-правових актах України	
	2) В терміні "НС" відсутній вплив воєнних дій, зокрема вплив НС від воєнних дій на довкілля:	
	п. 3.1 надзвичайна ситуація; НС. Порушення нормальних умов життя та діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом чи іншою небезпечною подією, зокрема епідемією, епізоотією, епіфітотією, пожежею, що призвело (може призвести) до виникнення великої кількості постраждалих, загрози життю та здоров'ю людей, їх загибелі, значних матеріальних утрат, а також до неможливості проживання населення на території чи об'єкті, ведення там господарської діяльності.	п. 24) надзвичайна ситуація - обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності;
	3) Відсутня класифікація для такого типу НС: "Надзвичайні ситуації воєнного характеру" . У цьому класифікаторі НС воєнного характеру не подано в подробицях, а лише зазначено на найвищому рівні деталізації з кодом 40000.	

	4) Деталізовано такий вид НС за кодом 30100: " Збройні напади, захоплення й утримування об'єктів державного значення (найважливіших і важливих державних об'єктів) або реальна загроза здійснення таких акцій ", які класифікуються під НС соціального характеру (3000). Це не відповідає термінології в Закон України «Про правовий режим воєнного стану» - див. нижче.	
Терміни "збройної агресії та бойових дій", які використовуються в методиці → див. в Закон України «Про правовий режим воєнного стану»	Стаття 1. Визначення воєнного стану 1. Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Стаття 8. Заходи правового режиму воєнного стану... 2. У місцевостях, де ведуться бойові дії, запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану покладається безпосередньо на військове командування та військові адміністрації (у разі їх утворення). Стаття 15. Повноваження військових адміністрацій... 13) надання допомоги власникам квартир (будинків) в їх відбудові у разі пошкодження в результаті проведення бойових дій, терористичних актів, диверсій;	

Приклад визначення НС в законодавстві Сполученого Королівства.		
Закон про непередбачувані цивільні ситуації 2004 (Civil Contingencies Act 2004, UK)	Значення «надзвичайна ситуація» (1) У цій частині «надзвичайна ситуація» означає: (a) подія або ситуація, яка загрожує серйозною шкодою для добробуту людей у місці в Сполученому Королівстві, (b) подія або ситуація, яка загрожує серйозною шкодою навколишньому середовищу місця в Сполученому Королівстві, або (c) війна або тероризм, що загрожує серйозною шкодою безпеці Сполученого Королівства..... (3) Для цілей підпункту (1)(b) подія або ситуація загрожує шкодою навколишньому середовищу лише в тому випадку, якщо вона включає, викликає або може спричинити: (a) забруднення землі, води або повітря біологічними, хімічними або радіоактивними речовинами, або (b) порушення або знищення життя рослин або тварин.	

Аналіз термінології в українському законодавстві щодо екологічної відповідальності, визначеної в Директиві 2004/35/EC та США

Україна	ЄС	США	Рекомендації
Екологічна відповідальність (environment liability)			
відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища — компенсаційна матеріально-фінансова відповідальність за завдану екологічну шкоду; обов'язок суб'єкта економічної діяльності відшкодувати завдану екологічну шкоду;	Directive 2004/35/EC (https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0035) on environmental liability with regard to the <u>prevention and remedying</u> of environmental damage (ELD) establishes a framework based on the polluter pays principle to prevent and remedy environmental damage. As the ELD deals with the "pure ecological damage", it is based on the powers and duties of public authorities ("administrative approach") as distinct from a civil liability system for "traditional damage" (damage to property, economic loss, personal injury).	Comprehensive Environmental Response, Compensation and Liability Act (CERCLA) and the Oil Pollution Act (OPA), contains natural-resource liability provisions. These provisions give designated state agencies the right and responsibility to act on behalf of the public to recover damages for injuries to natural resources. Those damages may include restoration costs and interim loss (the economic value of the resource that is lost during the time that passes between injury to a resource and full recovery of that resource).	треба ввести в українське законодавство поняття екологічної відповідальності відповідно до Directive 2004/35/EC

Шкода (damage)			
У Законі «Про охорону навколишнього природного середовища» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text) <u>шкода визначається як заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища</u> (ст. 69). У Законі «Про оцінку впливу на довкілля» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text) <u>запобігання шкоди довкіллю передбачає забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання та відтворення природних ресурсів у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських і приватних інтересів</u>	"damage" means a measurable adverse change in a natural resource or measurable impairment of a natural resource service which may occur directly or indirectly; The four basic concepts found in the definition of 'damage' are: — The material scope of what is affected, i.e. natural resources and natural resource services; — The concept of adverse effects, i.e. adverse changes and impairments; — The scope of these adverse effects, i.e. measurable ones; — The ways in which these adverse effects can occur, i.e. directly or indirectly. The establishment of a causal link between the activity and the damage is always required.		Загальні рекомендації дивись наприклад http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/3/part_2/24.pdf АД: визначення шкоди, як порушення українського законодавства, не дає можливості шукати відшкодування в міжнародних судах
Шкода навколишньому середовищу (environmental damage)			
У Законі «Про охорону навколишнього природного середовища» <u>шкода визначається як заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища</u> (ст. 69). У Законі «Про оцінку впливу на довкілля» <u>запобігання шкоди довкіллю передбачає забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання та відтворення природних ресурсів у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських і приватних інтересів</u>	Article 2(1) of the Environmental Liability Directive provides that 'environmental damage' means: “(a) damage to protected species and natural habitats, which is any damage that has significant adverse effects on reaching or maintaining the favourable conservation status of such habitats or species. The significance of such effects is to be assessed with reference to the baseline condition, taking account of the criteria set out in Annex I; Damage to protected species and natural habitats does not include previously identified adverse effects which		Загальні рекомендації дивись наприклад http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/3/part_2/24.pdf АД: визначення шкоди, як порушення українського законодавства, не дає можливості шукати відшкодування в міжнародних судах

	result from an act by an operator which was expressly authorised by the relevant authorities in accordance with provisions implementing Article 6(3) and (4) or Article 16 of Directive 92/43/EEC or Article 9 of Directive 79/409/EEC or, in the case of habitats and species not covered by Community law, in accordance with equivalent provisions of national law on nature conservation. (b) water damage, which is any damage that significantly adversely affects:(i) the ecological, chemical or quantitative status or the ecological potential, as defined in Directive 2000/60/EC, of the waters concerned, with the exception of adverse effects where Article 4(7) of that Directive applies; or (ii) the environmental status of the marine waters concerned, as defined in Directive 2008/56/EC, in so far as particular aspects of the environmental status of the marine environment are not already addressed through Directive 2000/60/EC. (c) land damage, which is any land contamination that creates a significant risk of human health being adversely affected as a result of the direct or indirect introduction, in, on or under land, of substances, preparations, organisms or micro-organisms.'		
природні ресурси 'natural resource' екосистемні послуги 'natural resource service'			
Термін українською відсутній	'natural resource' means 'protected species and natural habitats, water and land.' 'services' and 'natural resource services' mean 'the functions performed by a natural resource for the benefit of another natural resource or the public'.		
Adverse effects			

Термін українською відсутній	With regard to adverse effects, the definition of ‘damage’ relates, firstly, to an ‘adverse change’ to a natural resource and, secondly, to ‘impairment’ of a natural resource service. More precision is found in the definition of ‘environmental damage’, but it is useful to keep in mind three general considerations: — Both ‘adverse change’ and ‘impairment’ imply adverse effects; — These adverse effects concern both the state of a natural resource and the beneficial functions performed by the natural resource for both other natural resources and people. Adverse effects therefore include not only adverse effects on the properties of a natural resource but also adverse effects on the interdependencies and dynamic relationships within and between natural resources and services, i.e. the functions that natural resources provide to each other as well as the public; — The notions of change and impairment imply a difference between the situation ‘before’ and the situation ‘after’ a damaging occurrence.		
Measurable			
вимога і визначення відсутні	For the definition of ‘damage’ to apply, adverse changes and impairment must be ‘measurable’. Measurable means that damage needs to be capable of quantification or estimation, and that the situation before and the situation after a damaging occurrence must be capable of being meaningfully compared.		
Directly or indirectly			

	‘Directly or indirectly’ concerns the causal link between a damaging occurrence, on the one hand, and specific adverse effects, on the other. Sometimes the causal link will be direct, as where an operator’s act of deforestation destroys a protected natural woodland habitat. Sometimes it will be indirect, as where nutrient discharges to a water body lead to the deterioration of a distant protected aquatic habitat. For the chain of cause and effect, it is useful to refer to a source-pathway-receptor model. Damage factors associated with an occupational activity (i.e. source), may pass through air, water or land (i.e. pathway) before affecting a specific natural resource (i.e. receptor).		
Вплив Impact (consequences, outcomes)			
Привнесення в навколишнє середовище чи вилучення з нього будь-якої матеріальної субстанції або інші дії, що викликають зміни його стану (ДБН А.2.2-1-2003, СКЛАД І ЗМІСТ МАТЕРІАЛІВ ОЦІНКИ ВПЛИВІВ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ (ОВНС) ПРИ ПРОЕКТУВАННІ І БУДІВНИЦТВІ ПІДПРИЄМСТВ, БУДИНКІВ І СПОРУД, http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=25521) Вплив нормативний - Вплив на навколишнє середовище, що здійснюється в припустимих межах і не викликає понаднормативних змін Стан нормативний - Стан території (акваторії), за якого кількісні і якісні характеристики компонентів навколишнього середовища відповідають існуючим нормам і вимогам		The consequences of realized risks on natural and human systems, generally refer to effects on lives, livelihoods, health and wellbeing, ecosystems and species, economic, social and cultural assets, services (including ecosystem services), and infrastructure. Impacts may be referred to as consequences or outcomes, and can be adverse or beneficial.	
Ризик			

Ступінь імовірності певного негативного впливу на навколишнє середовище, який може відбутись в певний час або за певних обставин від планованої діяльності (ДБН)	Ефект невизначенності (ISO Guide 73:2009)		
Екологічна безпека			
такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей (Закон про ОНПС) безпека – це відсутність ризиків (Кодекс цивільного захисту? https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text)	Екологічна безпека - це скорочення екологічних ризиків до соціально прийнятного рівня		

2. Порівняльний аналіз термінології в українському законодавстві з оцінки збитків від катастроф / надзвичайних ситуацій, визначених в United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR)

Більшість термінів у цьому глосарії належать до галузі цивільного захисту, зокрема, до Кодексу цивільного захисту України № 5403-VI від 2 жовтня 2012 року (зі змінами від 19 лютого 2021 року). Однак багато термінів, які застосовуються на міжнародному рівні, ще не мають визначення в українській мові та використовуються в національному законодавстві як приблизні або з тлумаченням.

Україна	ЄС	Рекомендації
Надзвичайна ситуація/катастрофа - Emergency / Disaster		
Надзвичайна ситуація - обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті,	Іноді термін <i>надзвичайна ситуація</i> використовується взаємозамінно з терміном <i>катастрофа</i> , зокрема, у контексті біологічних та технологічних небезпек чи надзвичайних ситуацій санітарно-	Термін «disaster» часто перекладається українською мовою як «катастрофа» або «стихійне лихо». Цей термін означає

яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності.

Джерело: Закон України. Кодекс цивільного захисту України, № 5403-VI від 10.06.2021. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

Кодекс також містить визначення причин кожної з перерахованих надзвичайних ситуацій:

- **Катастрофа** - велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків
- **Аварія** - небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території чи території суб'єкта господарювання загрозу життю або здоров'ю населення та призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи спричиняє наднормативні, аварійні викиди забруднюючих речовин та інший шкідливий вплив на навколишнє природне середовище.

епідеміологічного характеру, які можуть також стосуватись небезпечних подій, що не призводять до серйозного порушення життєдіяльності громади чи суспільства. (UNDRR, Джерело: United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR) 2020-2021. *Terminology – Online Glossary [Управління ООН зі зменшення ризику стихійних лих (UNDRR) 2020-2021. Термінологія – онлайн-гlossарій]* Режим доступу: <https://www.undrr.org/terminology>

Катастрофа - це серйозне порушення життєдіяльності громади чи суспільства будь-якого масштабу внаслідок небезпечних подій, що впливає на ступінь нараження, уразливості та спроможності і призводить до одного чи кількох з нижчезазначених: людських, матеріальних, економічних та екологічних втрат та наслідків (UNDRR). У рамках Сендайської рамкової програми щодо зниження ризику катастроф на 2015-2030 роки (пункт 15; Джерело: UNDRR 2015. *Sendai Framework for disaster risk reduction 2015-2030 [Сендайська рамкова програма зі зниження ризику катастроф на 2015-2030 pp.]*. UN World Conference on Disaster Risk Reduction, 14-18 March 2015, Sendai, Japan. Режим доступу: https://www.preventionweb.net/files/43291_sendaiframefordrren.pdf) також розглядаються такі терміни:

- **Дрібномасштабна катастрофа:** катастрофа, що впливає лише на місцеві громади і для ліквідації якого потрібна допомога з-поза меж постраждалої громади.
- **Великомасштабна катастрофа:** катастрофа, що впливає на все суспільство і для ліквідації якого потрібна державна або міжнародна допомога.
- **Часті та нечасті катастрофи:** залежать від ймовірності виникнення та періоду повторення цієї небезпеки та її наслідків. Вплив частих катастроф може бути кумулятивним або постійним для громади чи суспільства.
- **Повільна катастрофа:** катастрофа, що виникає поступово протягом певного періоду часу. Повільні катастрофи можуть бути спричинені посухою, опустелюванням, підвищенням рівня моря, епідемічними захворюваннями тощо.
- **Раптова катастрофа:** катастрофа, викликана небезпечною подією, що виникає швидко чи несподівано.

серйозне порушення життєдіяльності громади або суспільства у будь-який спосіб, спричинене небезпечними подіями у поєднанні із факторами незахищеності, вразливості та потенціалу, що призводить до людських, матеріальних, економічних та екологічних збитків та втрат.

Стаття 2 Кодексу цивільного захисту України містить визначення термінів. Зокрема, у ній є визначення таких термінів, як «катастрофа», «аварія», «стихійне лихо», «небезпечна ситуація» та інші. Зокрема, під «катастрофою» мається на увазі масштабна аварія або інша подія, що спричинила тяжкі наслідки. У свою чергу, «аварія» визначається як небезпечна виробнича подія, з докладним описом її наслідків у визначенні. (Звіт фахівців R2P [про цивільний захист](#), 2020 рік).

Наслідки катастрофи можуть бути негайними та локалізованими, але часто вони мають масштабний характер і можуть відчуватися протягом тривалого часу. Наслідки можуть стати випробуванням або перевищити спроможність громади чи суспільства до їх подолання за рахунок власних ресурсів, і тому може знадобитися допомога із зовнішніх джерел, у тому числі з боку сусідніх регіонів або на державному чи міжнародному рівні. Визначення ризику катастроф відображає поняття небезпечних подій і катастроф як наслідку постійно присутніх факторів ризику. Ризик катастроф охоплює різні види

● Пожежа - неконтрольований процес знищення або пошкодження вогнем майна, під час якого виникають чинники, небезпечні для істот та навколишнього природного середовища. ● Стихійне лихо - природне явище, що діє з великою руйнівною силою, заподіює значну шкоду території, на якій відбувається, порушує нормальну життєдіяльність населення, завдає матеріальних збитків. ● Епідемія - масове поширення інфекційної хвороби серед населення відповідної території за короткий проміжок часу ● Епізоотія - широке поширення заразної хвороби тварин за короткий проміжок часу, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на відповідній території. ● Епіфітотія - широке поширення на території однієї або кількох адміністративно-територіальних одиниць заразної хвороби рослин, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на відповідній території.	Раптові катастрофи можуть бути спричинені землетрусом, виверженням вулкана, раптовою повінню, хімічним вибухом, руйнуванням критичної інфраструктури, транспортною аварією тощо. (UNDRR). Катастрофа – це серйозне порушення життєдіяльності громади чи суспільства, яке спричиняє широкомасштабні людські, матеріальні, економічні чи екологічні втрати, що перевищують здатність постраждалої громади чи суспільства впоратися з ними, використовуючи власні ресурси (ГА ООН, 2016: Джерело: United Nations General Assembly (UN GA). 2016. <i>Report of the open-ended intergovernmental expert working group on indicators and terminology relating to disaster risk reduction (A/71/644)</i>. [Звіт міжурядової робочої групи експертів з індикаторів та термінології, що стосуються зменшення ризику катастроф]. Режим доступу: https://reliefweb.int/report/world/report-open-ended-intergovernmental-expert-working-group-indicators-and-terminology ● Раптова небезпечна подія, викликана природою або людиною, яка призводить до людських, соціальних та економічних втрат, має істотний вплив на довкілля, перевищує можливості суспільства і потребує зовнішньої допомоги Катастрофа - це будь-яка ситуація, яка має або може мати серйозні наслідки для людей, довкілля або майна, у тому числі об'єктів культурної спадщини (Рішення Європейського парламенту № 1313/2013/EU)	потенційних втрат, які часто важко оцінити кількісно. Однак, завдяки поінформованості про найбільш поширені небезпеки, структуру населення та соціально-економічного розвитку, можна оцінити та відобразити на карті ризику катастроф, принаймні в загальних рисах (UNDRR). Існує певна невизначеність, пов'язана з більш вузьким трактуванням терміну «катастрофа» в українській практиці порівняно з підходом ООН. У той час як у міжнародному дискурсі «надзвичайна ситуація» і «катастрофа» іноді використовуються як взаємозамінні поняття, «катастрофа» в українській мові зазвичай підкреслює природне походження надзвичайної ситуації, отже, є близькою за значенням до «стихійного лиха» і в цьому документі використовується саме в такому значенні, тоді як антропогенна катастрофа радше означає надзвичайну ситуацію техногенного походження. Важливо враховувати соціально-економічні умови, в яких виникають ризику катастроф, і те, що люди можуть по-різному розуміти поняття ризику і основних факторів ризику.
Disaster damage - Збитки від катастрофи		

Термін українською відсутній	Збитки від катастрофи виникають під час і одразу після неї. Вони зазвичай вимірюються у фізичних одиницях (наприклад, квадратні метри житла, кілометри доріг тощо) і відображають повну або часткову руйнацію матеріальних ресурсів, порушення роботи основних служб та збитки, завдані джерелам засобів до існування у постраждалому районі (UNDRR).	Наслідки катастрофи можуть бути негайними та локалізованими, але часто мають масштабний характер і можуть тривати довгий час.
Disaster impact - Наслідки катастрофи		
Термін українською відсутній	Наслідки катастрофи - це сумарний вплив, у тому числі негативні наслідки (наприклад, економічні втрати) та позитивні наслідки (наприклад, економічні вигоди) небезпечної події або катастрофи. Цей термін охоплює економічні, людські та екологічні наслідки і може означати смерть, травми, хвороби та інші негативні наслідки для фізичного, психічного та соціального благополуччя людини (UNDRR).	
Disaster loss database - База даних про втрати внаслідок катастроф		
Термін українською відсутній	Набір даних про випадки катастроф, збитків, втрат і наслідків, що збираються на постійній основі відповідно до мінімальних вимог моніторингу Сендайської рамкової програми щодо зниження ризику катастроф на 2015-2030 роки. (UNDRR).	
<u>Disaster risk – ризик катастрофи</u>		
Термін українською відсутній	Потенційна загибель людей, травмування, знищення або пошкодження майна, які можуть мати місце в рамках системи, громади або суспільства за певний період часу, яка визначається ймовірнісним шляхом як функція безпеки, ступеню нараження, вразливості та спроможності (UNDRR).	
Disaster risk assessment - Оцінка ризику катастроф		

Термін українською відсутній	Якісний чи кількісний підхід до визначення характеру та ступеня ризику катастроф шляхом аналізу потенційних небезпек та оцінки існуючих ступеню нараження та вразливості, які в сукупності можуть завдати шкоди людям, майну, послугам, засобам до існування та довкіллю, від якого вони залежать. (UNDRR). Оцінка ризику - це загальний процес виявлення, аналізу та визначення ступеня ризику (ISO 31000:2018). Джерело: International Organization for Standardization (ISO) 2018. <i>Risk Management – Guidelines [Управління ризиками — Керівництво]</i>. Режим доступу: https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:31000:ed-2:v1:en Оцінку ризику необхідно здійснювати систематично, повторювано та спільними зусиллями, спираючись на знання та думки зацікавлених сторін. При цьому слід використовувати найбільш достовірну наявну інформацію, доповнювану, за потреби, додатково отриманими даними. (ISO 31000:2018).	Оцінка ризику катастроф передбачає такі дії: визначення небезпек; аналіз технічних характеристик небезпек, зокрема, їхнього розташування, інтенсивності, частоти та ймовірності; аналіз схильності та вразливості, у тому числі фізичні, соціальні, медико-санітарні, екологічні та економічні аспекти; оцінку ефективності поширених і альтернативних можливостей подолання з огляду на ймовірні сценарії ризику. (ГА ООН, 2016 рік).
Disaster risk information - Інформація про ризики катастроф		
Термін українською відсутній	Вичерпна інформація про всі аспекти ризику катастроф, у тому числі про небезпеки, схильність, уразливість та спроможність, яка стосується людей, громад, організацій, країн та їхніх активів. (UNDRR).	Інформація про ризики катастроф містить всі дослідження, інформацію та картування, необхідні для розуміння рушійних сил ризику виникнення катастроф і основних факторів ризику (UNDRR).
Economic loss - економічні збитки		

Термін українською відсутній	Сукупний вплив на економіку, який складається з прямих і непрямих економічних збитків. <i>Прямі економічні збитки:</i> грошова вартість повного чи часткового руйнування фізичних активів, які знаходяться у зоні лиха. Прямі економічні збитки є фактично еквівалентними фізичним збиткам. <i>Непрямі економічні збитки:</i> зниження доданої економічної вартості внаслідок прямих економічних збитків та/або впливу на людей і довкілля (UNDRR).	До фізичних активів, які є основою для розрахунку прямих економічних збитків, належать будинки, школи, лікарні, комерційні та урядові будівлі, транспортна, енергетична, телекомунікаційна та інша інфраструктура; бізнес-активи та промислові підприємства; виробничі активи, зокрема, урожай сільськогосподарських культур, худоба та виробнича інфраструктура. До них також можна віднести екологічні активи та культурну спадщину (UNDRR).
Exposure - ступінь нараження на небезпеку		
Термін українською відсутній	Розташування людей, інфраструктури, житла, виробничих потужностей та інших матеріальних активів у небезпечних зонах (UNDRR).	Ступінь нараження на небезпеку може визначатися кількістю людей або видами майна, розташованих на певній території. Його можна поєднувати з конкретним типом вразливості і здатністю схильних елементів до впливу будь-якої конкретної небезпеки для оцінки кількісних ризиків, пов'язаних з цією небезпекою на конкретній території. (UNDRR).
Hazard/Natural hazards - Небезпека / природні небезпеки		

Термін українською відсутній

Процес, явище або діяльність людини, які можуть призвести до загибелі людей, травм або інших наслідків для здоров'я, матеріальних збитків, соціальних та економічних порушень або погіршення стану довкілля ([UNDRR](#)).

Потенційно руйнівна фізична подія, явище або діяльність людини, яка може призвести до загибелі чи травм людей, матеріальних збитків, порушення соціально-економічної ситуації або погіршення стану довкілля ([ГА ООН, 2016 рік](#)).

Природні процеси чи явища, що відбуваються у біосфері, які можуть бути руйнівною подією ([ГА ООН, 2016 рік](#)).

Природна небезпека: природний процес або явище, що може призвести до загибелі людей, травмування або інших негативних наслідків для здоров'я, пошкодження майна, втрату засобів до існування та послуг, соціально-економічні проблеми або завдати шкоду довкіллю (Робочий документ для членів Комісії ЄС 2010: 9) .

Небезпеки можуть бути одноразовими, послідовними або комбінованими за своїм походженням та наслідками. Кожна небезпека характеризується місцем розташування, інтенсивністю або величиною, частотою та ймовірністю. Біологічні небезпеки також характеризуються ступенем заразності або токсичності або іншими характеристиками патогену, такими як реакція на дозу, період інкубації, рівень смертності та оцінка обсягу передачі патогенів.

Множинна небезпека означає (1) сукупність кількох основних небезпек, з якими стикається країна, та (2) конкретні умови, в яких небезпечні події можуть відбуватися одночасно, касадно чи кумулятивно протягом певного часу, а також з урахуванням потенційних взаємозалежних наслідків.

До небезпек відносяться (як зазначено в Сендайській рамковій програмі зі зниження ризику катастроф на 2015-2030 роки) біологічні, екологічні, геологічні, гідрометеорологічні та технологічні процеси та явища.

Біологічні небезпеки бувають органічного походження або передаються біологічними переносниками, у тому числі патогенними мікроорганізмами, токсинами та біологічно активними речовинами. Прикладами є бактерії, віруси або паразити, а також отруйні дикі тварини та комахи, отруйні рослини та комарі, що переносять збудників хвороб.

До *екологічних небезпек* відносяться хімічні, природні та біологічні небезпеки. Вони можуть бути спричинені погіршенням стану довкілля, фізичним або хімічним забрудненням повітря, води та ґрунту. Однак багато процесів і явищ, що відносяться до цієї категорії, є радше факторами небезпеки та ризику, аніж власне небезпекою, наприклад, деградація ґрунту, знеліснення, втрата біорізноманіття, засолення ґрунтів та підвищення рівня моря.

Геологічні чи геофізичні небезпеки виникають у результаті внутрішньоземних процесів. Прикладами є землетруси, вулканічна активність та виверження, а також пов'язані з ними геофізичні процеси, такі як рух мас, зсуви, обвали гірських порід або поверхневих шарів ґрунту та селеві чи грязьові потоки. Гідрометеорологічні фактори відіграють важливу роль у деяких із цих процесів. Цунамі досить складно класифікувати - хоча їх спричиняють підводні землетруси та інші геологічні події, вони, по суті, є океанічним процесом, який має вигляд прибережної небезпеки, пов'язаної з водою.

Гідрометеорологічні небезпеки бувають атмосферного, гідрологічного чи океанографічного походження. Прикладами є тропічні циклони (також відомі як тайфуни та урагани); повені, у тому числі зливи паводки; посуха; аномальні спека та похолодання; штормові припливи у прибережних районах. Гідрометеорологічні умови також можуть бути чинником інших небезпек, таких як зсуви, лісові пожежі, навала сарани, епідемії, перенесення та розповсюдження токсичних речовин та матеріалів вулканічних вивержень.

Технологічні небезпеки виникають в результаті технологічних або промислових чинників, небезпечних процесів, збоїв в інфраструктурі або певних дій людини. Серед прикладів – промислове забруднення, ядерна радіація, токсичні відходи, руйнування гребель, транспортні аварії, вибухи на заводах, пожежі та розливи хімічних речовин. Технологічні небезпеки можуть виникати безпосередньо внаслідок впливу небезпечних природних явищ ([UNDRR](#)).

Mitigation – пом'якшення наслідків

	Зменшення або мінімізація негативної дії небезпечної події (UNDRR). Структурні та неструктурні заходи, які вживаються для зменшення негативного впливу небезпечних природних явищ, погіршення стану довкілля та технологічних загроз (ГА ООН, 2016 рік).	До заходів з пом'якшення наслідків відносяться інженерні технології та спорудження будівель, стійких до небезпечних подій, а також удосконалення екологічної та соціальної політики та інформування громадськості.
Monitoring - моніторинг		
Моніторинг надзвичайних ситуацій - це система безперервних спостережень, лабораторного та іншого контролю для оцінки стану захисту населення і територій та небезпечних процесів, які можуть призвести до загрози або виникнення надзвичайних ситуацій, а також своєчасне виявлення тенденцій до їх зміни.	Неперервна діяльність з відстеження фактичних показників або ситуації відносно запланованих або очікуваних згідно із заздалегідь встановленими стандартами (ГА ООН, 2016 рік).	Наразі процес моніторингу надзвичайних ситуацій не регулюється окремим законодавчим актом. Моніторинг надзвичайних ситуацій фактично складається з двох основних частин: екологічного моніторингу, що регулюється Положенням про державну систему екологічного моніторингу, та моніторингу потенційно небезпечних об'єктів, що регулюється Положенням про моніторинг потенційно небезпечних об'єктів.
Natural disaster – стихійне лихо		
Стихійне лихо - природне явище, що діє з великою руйнівною силою, заподіює значну шкоду території, на якій воно відбувається, порушує нормальну життєдіяльність населення, завдає матеріальних збитків. (Кодекс цивільного захисту України)	відсутнє	Термін <i>стихійне лихо</i> не є поширеним у світі, замість нього використовується термін <i>природні небезпеки</i> . Він використовується щодо катастроф, спровокованих природними та техногенними загрозами, на відміну від тих, які були спричинені навмисно. Важливо розуміти, що <i>природні небезпеки</i> не є природними, а руйнівні наслідки катастроф викликані ступенем нараження та вразливістю людей, майна

		та довілля на території, де може статися катастрофа.
Risk - ризик		
У Кодексі цивільного захисту України визначення цього терміну відсутнє. Однак його визначення є у наступних законах: ● Закон України про об'єкти підвищеної небезпеки ● Закон України про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення ● Закон України про безпечність та якість харчових продуктів	Процес управління, який забезпечує аналіз ризиків виникнення катастроф і вжиття заходів для своєчасного, ефективного та адекватного реагування.	Він може бути позитивним, негативним або і тим, і іншим, і може розглядати, створювати чи призводити до можливостей та загроз. Ризик зазвичай виражається у вигляді джерел ризику, потенційних подій, їх наслідків та ймовірності виникнення (ISO 31000:2018). ISO дає й коротке визначення: ризик - це ефект невизначеності/effect of uncertainty на цілі управління
Risk assessment – оцінка ризиків		
	Якісний чи кількісний підхід до визначення характеру та ступеня ризику виникнення катастроф шляхом аналізу потенційних небезпек та оцінки існуючих умов напруження та вразливості, які в сукупності можуть завдати шкоди людям, майну, послугам, засобам до існування та довкіллю, від якого вони залежать (Рішення Європейського парламенту №1313/2013/EU). Оцінка ризику означає загальний міжгалузевий процес визначення, аналізу та оцінки ризиків на національному або відповідному субнаціональному рівні (UNDRR).	Оцінка ризику виникнення катастроф передбачає таке: визначення небезпек; аналіз технічних характеристик небезпек, зокрема, їх розташування, інтенсивність, частота та ймовірність; аналіз схильності та вразливості, у тому числі фізичних, соціальних, медичних, екологічних та економічних аспектів; оцінка ефективності наявного та альтернативного потенціалу подолання наслідків щодо ймовірних сценаріїв ризику. (UNDRR)
Risk transfer – передача ризиків		

	Процес офіційного чи неофіційного переходу фінансових зобов'язань щодо конкретних ризиків від одного суб'єкта до іншого, внаслідок чого домогосподарство, громада, підприємство чи державний орган отримують від останнього ресурси у разі виникнення катастрофи в обмін на поточні чи компенсаційні соціальні або фінансові вигоди, що надаються цьому суб'єкту. (UNDRR).	Страховання - це добре відома форма передачі ризику, за якої покриття ризику забезпечується страховиком в обмін на постійні страхові внески, що виплачуються йому. Передача ризиків може відбуватися як неофіційно в рамках сімейних та громадських мереж, де існують взаємні очікування взаємодопомоги у вигляді подарунків або кредитів, так і офіційно, коли уряди, страховики, багатосторонні банки та інші великі організації, що несуть ризик, створюють механізми, що допомагають впоратися з втратами у разі масштабних надзвичайних ситуацій. До таких механізмів належать договори страхування та перестрахування, облігації катастроф, умовні кредитні лінії та резервні фонди, у рамках яких витрати покриваються відповідно за рахунок премій, внесків інвесторів, процентних ставок та минулих заощаджень (UNDRR).
Threat - загроза		
	Ймовірність виникнення потенційно руйнівного природного, техногенного чи штучного явища у певний час та на певній території (Sphere, 2018 рік).	Цей термін використовується, але його визначення у Кодексі цивільного захисту відсутнє. Термін «загроза» частіше зустрічається в контексті реагування, а «небезпека» найчастіше вживається в контексті готовності. При цьому терміни «risk» та «threat» мають безпосередні еквіваленти в українській мові – «ризик» і «загроза». Наразі в українському законодавстві немає чіткого розмежування між

	поняттями загрози та небезпеки. Термін «загроза» став більш звичними у контексті національної безпеки, аніж цивільного захисту. Кодекс цивільного захисту оперує словосполученням «загроза виникнення надзвичайної ситуації», не даючи жодних додаткових роз'яснень. Закон «Про національну безпеку» визначає «загрози національній безпеці» як явища, тенденції та чинники, що унеможливають, ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів і збереження національних цінностей України. Стратегія національної безпеки визначає наявні та передбачені / передбачувані загрози національній безпеці України та національним інтересам. Однак терміни «загроза» та «небезпека» часто використовують взаємозамінно. Найпомітнішим є український офіційний переклад англійського слова hazard як «загроза» в Директиві ЄС Seveso II, до якої Україна приєдналася в рамках Угоди про асоціацію з ЄС і яку запроваджує в якості законодавчого акту. Примітно, що Кодекс цивільного захисту, у свою чергу, використовує фразу «небезпека виникнення надзвичайних ситуацій» без додаткового формулювання того, що цей термін означає (Степанян та Шевченко. 2020:13).
--	--

Vulnerability - вразливість		
	Умови, що визначаються фізичними, соціальними, економічними та екологічними факторами чи процесами, які підвищують чутливість людини, громади, майна чи систем до впливу небезпек. (UNDRR) Ступінь нараження людей на небезпеку втрат, збитків, страждань і смерті у разі настання катастрофи (Sphere 2018). Умови, що визначаються фізичними, соціальними, економічними та екологічними факторами чи процесами, що підвищують сприйнятливість громади до впливу небезпек (ГА ООН, 2016).	Для визначення позитивних факторів, що підвищують здатність людей долати небезпеки, див. також визначення «Потенціал» та Потенціал подолання». (UNDRR).

Додаток 2. Список використаних джерел

1. Аналітичний звіт Координація управління ризиками і загрозами. ПРОООН, 2020
2. Визначення розміру компенсації за шкоду довкіллю у справі МС ООН «Коста-Ріка – Нікарагуа». Екологія Право Людина / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Vyznachennya-rozmiru-kompensatsiyi-za-shkodu-dovkillyu-u-spravi-MS-OON-Kosta-Rika-Nikaragua-.pdf>
3. Кодекс цивільного захисту України № 5403-VI від 2 жовтня 2012 року (зі змінами від 19 лютого 2021 року)
4. Стандарти доказів і доказування у міжнародних судових інституціях. Екологія Право Людина / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/Standarty-dokaziv-i-dokazuvannya-u-mizhnarodnyh-sudovyh-institutsiyah_fin.pdf
5. Оценка ущерба, убытков и потребностей Методическое руководство. 2010 Международный банк реконструкции и развития / Всемирный банк. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://documents1.worldbank.org/curated/pt/545641468323334079/pdf/880860RUSSIAN0010B00PUBLIC00RUSSIAN.pdf>
6. Anke Hoeffler. 1999. Challenges of Infrastructure Rehabilitation and Reconstruction In War-affected Economies. CSAE Oxford University
7. C. R. Payne. 2016. Legal Liability for Environmental Damage: The United Nations Compensation Commission and the 1990-1991 Gulf War, Governance, Natural Resources, and Post-Conflict Peacebuilding, ed. C. Bruch, C. Muffett, and S. S. Nichols. London: Earthscan.
8. Carsten Stahn, Jens Iverson, and Jennifer S. Easterday. 2017. Environmental Protection and Transitions from Conflict to Peace: Clarifying Norms, Principles, and Practices.
9. The Cost of Iraq, Afghanistan, and Other Global War on Terror Operations Since 9/11. Amy Belasco Specialist in U.S. Defense Policy and Budget December 8, 2014
10. Cymie R. Payne. 2017. Developments in the Law of Environmental Reparations A Case Study of the UN Compensation Commission. Published to Oxford Scholarship Online / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://deliverypdf.ssrn.com/delivery.php?ID=120106117091007024073075093119006106053087095019051075010070127104064080086098119025120122060118005029010127010102091123103120103051037075027064007123018095096031027049091024091125116113064117064027086023065087004112095078011065105108091068124067003&EXT=pdf&IN_DEX=TRUE
11. Daniel Bodansky. Legal regulation of the effects of military activity on the environment. School of Law University of Georgia / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bmu.de/fileadmin/Daten_BMU/Download_PDF/Europa_International/voelkerrecht.pdf
12. Environmental Compensation Factor Influence on Composite Design and Certification. Waruna P. Seneviratne, PhD, and John S. Tomblin, PhD National Institute for Aviation Research Wichita State University Wichita, KS 67260-0093
13. The Environmental Consequences of War: Legal, Economic, and Scientific Perspectives: Jay E. Austin and Carl E. Brush, editors
14. Environmental Courts and Tribunals Study and Global Environmental Outcomes LLC. Published by UN Environment, September 2016
15. European Commission, Environmental Liability Directive: Protecting Europe's Natural Resources. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/environment/legal/liability/pdf/eld_brochure/ELD%20brochure.pdf

16. FEAT 2.0 COMPACT REFERENCE FOR FIELD USE Flash Environmental Assessment Tool / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://eecentre.org/wp-content/uploads/2018/12/FEAT-2_Reference-Guide_small.pdf
17. Giuseppe Di Marco and Angelo Maggiore. Environmental Damage Assessment. Italian National Agency for Environmental Protection and Technical Services
18. Gulf war reparations and the UN Compensation Commission Edited by Cymie R. Payne and Peter H. Sand. 2011
19. International court of justice. Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.icj-cij.org/en/case/150>
20. Keith P. McManus. 2006. Civil Liability for Wartime Environmental Damage: Adapting the United Nations Compensation for the Iraq War. Boston College Environmental Affairs Law Review
21. Legal Perspectives for the Protection of the Environment Against the Effects of Military Activities During International Armed Conflict. 1997
22. Lindén, Matilda. 2017. Environmental Damage in Armed Conflict. To What Extent Do the Remedies Available for Environmental Damage in Armed Conflict Reflect the Polluter Pays Principle? The Cases of the Jiyeh Power Station and the Niger Delta Conflict. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/53076/gupea_2077_53076_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y
23. Natural Resource Damage Assessment: Methods and Cases Methods and Cases. 2004. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/1979/RR-108.pdf?sequence=1>
24. Natural Resource Damage Assessment Deskbook. A Legal and Technical Analysis. 2002, 2014 Environmental Law Institute 2000 L Street NW, Washington, DC 20036
25. Philip Swintek. The Environmental Effects of War. 2006. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://research.library.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1070&context=environ_theses
26. Protecting the environment during armed conflict. An inventory and analyses of international law. UNEP. 2009
27. Rashmin Gunasekera. James Daniell. Antonios Pomonis. Rodrigo Andres Donoso Arias Oscar Ishizawa. Harriette Stone. 2013. Methodology Note on the Global RAPid post-disaster Damage Estimation (GRADE) approach / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.gfdrr.org/sites/default/files/publication/DRAS_web_04172018.pdf
28. Report of the CPCB In-house Committee on Methodology for Assessing Environmental Compensation and Action Plan to Utilize the Fund. CENTRAL POLLUTION CONTROL BOARD “Parivesh Bhawan”, East Arjun Nagar, Delhi-110032. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cpcb.nic.in/uploads/report-15.07.2019.pdf>
29. Robert E. Unsworth and Timothy B. Petersen. A Manual for Conducting Natural Resource Damage Assessment: The Role of Economics. Industrial Economics, Incorporated Cambridge, Massachusetts / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.fws.gov/policy/NRDAManualFull.pdf>
30. State Responsibility for Environmental Damage During International Armed Conflict Post the UNCC. July 2013
31. Tony Penn. A summary of the natural resource damage assessment regulations under the United States oil pollution act. National Oceanic and Atmospheric Administration 1305 East West Highway, #10218 Silver Spring MD 20910 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ec.europa.eu/environment/legal/liability/pdf/tp_enveco.pdf

32. United Nations Compensation Commission (UNCC). / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://uncc.ch/home>
33. USA EPA Guidance & Training Natural Damages. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.epa.gov/homeland-security-waste/guidance-about-planning-natural-disaster-debris>
34. USA EPA Natural Resource Damages. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.epa.gov/superfund/natural-resource-damages>
35. Witnessing the Environmental Impacts of War - Environmental case studies from conflict zones around the world. 06 November 2020 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://paxforpeace.nl/media/download/witnessing-the-environmental-impacts-of-war.pdf>
36. Wartime Environmental Damages: Financing the Cleanup. Published by Penn Law: Legal Scholarship Repository, 2014